

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

**Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде көптілді оқытудың озық
тәжірибесін тарату бойынша әдістемелік ұсынымдар**

Әдістемелік ұсынымдар

**Методические рекомендации
по распространению передового опыта полиязычного обучения в
национальных школах**

Методические рекомендации

Астана
2013

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2013 жылғы 20 қарашадағы № 5 хаттама).

Рекомендовано к изданию решением Ученого совета Национальной академии образования им. И.Алтынсарина (протокол № 5 от 20 ноября 2013 г.).

Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде көптілді оқытудың озық тәжірибесін тарату бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 30 б.

Методические рекомендации по распространению передового опыта полиязычного обучения в национальных школах. Методические рекомендации. – Астана: Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2013. – 23 с.

Бұл әдістемелік ұсынымдарда қазақстандық мектептерде көптілділікті дамыту жолдары қарастырылған. Ұлттық мектептерде екі тілде қатар пәндерді оқыту ұсынылған: мектептің оқыту тілінде және мемлекеттік тілде. Пән мазмұнын және мемлекеттік тілді меңгерту үшін оқу материалының құрылымын тіл дамытуға ыңғайлы етіп беру қажет.

Мектеп мұғалімдері, әдіскер және педагогикалық ғылымдар аясындағы зерттеушілерге арналған.

В методических рекомендациях рассмотрены пути развития полиязычия в условиях казахстанских национальных школ. Предложено двуязычное преподавание учебных предметов в школах с национальным языком обучения: на языке обучения школы и на государственном языке. Для этого необходимо структурирование учебного материала для комплексного освоения как содержания предмета, так и государственного языка в рамках этого предмета.

Данное издание предназначено для учителей школ, методистов и исследователей в области педагогических наук.

© Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.

© Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, 2013

Кіріспе

Бүгінгі күні Ы.Алтынсарин атындағы білім академиясында көпмәдениетті тұлға үш тілді күнделікті қарым-қатынас пен болашақ мамандығына бейімделген шеңберде меңгерген және кәсіби саладағы әлемдік жетістіктерге ұмтылып, өз еліндегі өнімнің сапасын әлемдік деңгейге көтеруге және одан әрі асыруға үлесін қоса алатын тұлға деп анықталды. Ал олай болса, көптілдік дегеніміз юпмәдениетті тұлға тәрбиелеудің негізгі шарты болып саналады. Көптілдік жеке адамға ғана емес, қазақстандық қоғамға пайда әкелетін фактор деп санауымызқажет. Көптілді кті дамыту барысында патриотты тәрбиені күшейту мәселесі туындайды. Басқа тілдерді үйренумен, басқа мәдениетті білумен қатар, жас ұрпақтың өз елінің құндылықтарын биік ұстауына бүгінгі мектеп пен жоғары оқу орындары жауапты. Тілдердің үштұғырлығы туралы идея 2006 жылғы қазанда Қазақстан халқы Ассамблеясының XII сессиясында ресми түрде мәлімделді. Ол мемлекетіміздің әлемдік қоғамдастыққа енуіндегі өмірлік қажеттіліктерге негізделді. Дамыған әлемдік тілдер ішінде ағылшын тілі ел мен халқының коммуникациялық және интеграциялық қабілеттерін кеңейтетін тіл ретінде таңдалды. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев 2007 жылы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Жолдауында «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезеңді жүзеге асыруды бастауды ұсынды [1].

«Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдар арналған мемлекеттік бағдарламасының» іске асырылуы үш кезеңге бөлініп отыр [2].

2011-2013 жылдар аралығында (бірінші кезең) тілдерді дамыту мен қолданудың нормативтік-құқықтық және әдіснамалық негізін арттыруға арналған шаралар кешенін өткізу жоспарланған.

2014-2016 жылдарда (екінші кезең) мемлекеттік тілді оқыту мен қолдану технологиялары менәдістерін енгізу практикалық шаралар кешенін жүзеге асыру және тілдердің көптүрлілігін сақтау жұмыстары көзделіп отыр.

2017-2020 жылдар аралығында (үшінші кезең) өзге тілдердің қолданысын сақтаумен қатар, қоғамдық өмірдің барлық салаларында мемлекеттік тілдің қажеттілік деңгейін, оның қолданылу сұранысының сапасы мен меңгерілуін жүйелі мониторинг арқылы нәтижесін шығару белгіленген.

Бағдарлама бойынша, мемлекеттік қазақстандық өзге ұлт азаматтарының 2014 жылы – 20%-ы, 2017 жылы – 80 %-ы, 2020 жылы – 95 % -ы, сонымен қатар, орыс тілін 2020 жылы қазақстандықтардың 90%-ы, ағылшын тілін 2014 жылы – 10%-ы, 2017 жылы - 15%-ы, 2020 жылы -20%-ы меңгеру керек деген мақсат қойылуда. Үш тілді меңгерген халықтың бөлігі 2014 жылы - 10%, 2017 жылы - 12%, 2020 жылы - 15% құрау керек деген міндет қойылып отыр [2].

Қазіргі жаңа педагогика ғылымының алдына қойған мақсаты – жеке тұлғаны дамыту. Оқушыларға ғылыми жетістіктерді құю емес, сол жетістіктер негізінде оларды жеке тұлға ретінде қалыптастыру. И.Г.Песталоци былай деген: «Конечная цель любого научного предмета заключается в том, чтобы совершенствовать человеческую природу, развивать ее в максимально высокой степени. Не развитие науки, а развитие человеческой природы через науку»

является священной задачей. Поэтому не человеческая природа должна быть приведена в соответствие с научными предметами, а научные предметы с человеческой природой» [3].

Қайшылықтар ретінде саналатын әдістемелік сипаттағы мәселелерді қарастырайық. Қазақ тілі пәндерінің мазмұны қоғамның сыртқы сұранысына сәйкестендірілмей, тіл жүйесінің теориясын берумен, ал сөйлеу, қарым-қатынас жасау материалын тіл жүйесіне тіркеме құрал етіп қолдануы. Осы орайда қазақ тілі пәні мазмұнын әлі де жүйелі түрде ғылыми концепцияға негізделген жолмен анықтау керек екені байқалып отыр.

1 Пәнді көптілді меңгерудің тәжірибесінен

Мектепте тіл пәндерінің сағаттарын тиімді пайдалану мақсатында сөйлеу тақырыптарының бірдей болу негізінде екінші тілдерді кіріктіру маңызды болып табылады. Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру стратегиялық мақсатына сәйкес тілдік құралдардың дұрыс іріктелмеуі де шешілмеген мәселе. Яғни, әлі күнге дейін абстрактілі тілдік үйге сүйенудеміз. Ал функционалды, қарым-қатынас құралы ретінде тілді меңгерту оқу бағдарламасы, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешен авторларының құзыретіне байланысты болып отыр.

Әлі де ХІХ ғасырдың 60-70 жылдарында қалыптасқан дәстүр бойынша мұғалім тілді оқытудың соңғы нәтижесін оқушылардың фонетикалық, лексикалық, фразеологиялық, сөзжасам, морфология және синтаксистік деңгейлердегі біліктер жиынтығымен шектейді. Сонда тілдің коммуникативтік қызметі не оқулықта, не мұғалімнің сабақ жоспарында жүйелі көрініс таппайды. Қазақ тілін мемлекеттік, орыс тілін екінші тіл ретінде және шетел тілін оқыту барысында тілдік құралдарды функционалды түрде игерту мәселесін шешуге мүмкіндік беретін тілдік пәндер мазмұнының лингвистикадан тыс, шындық-болмыс компоненттерін ескеруі маңызды. Сонымен қатар, Қазақстан мектептерінде көптілділікті дамытуда тілдерді оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін функционалдық тұрғыдан жасалған екі және үш тілді оқу сөздіктерінің рөлі зор. Қазіргі таңда Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясында орта білім беру саласындағы лингводидактикалық мәселелерді шешу бойынша жүйелі жұмыс басталды және Қазақстанның оқу ұйымдарында көптілділікті дамытудың ғылыми тұжырымдамасы әзірленуде.

Көптілділікті дамыту мәселесінің туындаған себебі мемлекет дамуымен тікелей байланысты. Осы ұрғыда ең маңызды істің бірі – жалпыға міндетті білім беру стандартын оқушылар мен студенттерге меңгерте отыра, оларды көптілді тұлға ретінде қалыптастыру. Бұл кезде «оқыту технологиясы» ұғымына сүйенеміз. Оның мағынасы: қысқа уақыт ішінде күш-қуат пен құралдарды аз жұмсай отырып, алға қойылған оқыту мақсатына тиімді тәсілдермен жетуді қамтамасыз ететін ғылыми ұйымдастырылған үдеріс. Технология қолданбаса, стандартта берілген сағатты пәннің мазмұнымен қосымша мемлекеттік немесе ағылшын тілді меңгеру мүмкін емес. Не стандарт меңгерілмейді, не екінші тіл жайымен қалады. Бұл мәселенің нақты шешілуі қазақстандық оқу орындарында мынадай қиындықтармен ұштасып отыр:

- қоршаған ортаның әлемдік тілді меңгеруге ықпалының жоқтығы;
- тіл емес пәндер мұғалімдері тілді оқыту әдістемесін білмеуі;
- тілдік емес пәндер мұғалімдерінің мемлекеттік тіл мен/немесе ағылшын тілін білмеуі;
- оқулықтардың екі тілде (қосымша жағдай туғызылғанда үшінші тілде) оқыту жағдайына икемделмегені;
- ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың керекті деңгейде қолданылмауы.

Бүгінгі күнде Ы.Алтынсарин Ұлттық білім академиясында күнтізбелік-тақырыптық жоспарда іске асатын тілдік емес пәндер бойынша бағдарламалық материалды өңдеу механизмі дайындалды; көптілдікті дамыту бойынша білім беру процесі ұйымдастырудың ерекшеліктері сипатталды; тілдік емес пәндерді көптілдік технологиямен оқыту жобаланды; мектепте когнитивтік-коммуникативтік технологиясы байқаудан өткізілді.

Жаңа технологияларды байқаудан өткізу бойынша эксперименттік база құрылды, көптілдікті дамыту мәселесі бойынша жұмыс жасайтын мұғалімдер іріктелді. Күнтізбелік-тақырыптық жоспарлар дайындау бойынша эксперимент жүргізуші мұғалімдермен арнайы әдістемелік семинарлар өткізілді.

Дайындалған когнитивті-коммуникативті технологияның (п.ғ.д. Булатбаева К.Н.) мәні:

1) тілдік емес пәндер (физика, биология, география, тарих) мазмұнын өңдеу механизмінде;

2) бағылау және зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру талаптары сақталған оқу материалын күнтізбелік-тақырыптық жоспарлау механизмінде;

3) ірілендірілген тақырып бойынша оқылатын теориялық материалдың когнитивтік құрылымы негізінде функционалды-семантикалық кесте құрастыру механизмінде;

4) бағдарламалық материалды және екінші немесе шетел тілімен бейіндік-бағытты, дәлірек, сабақтардың типологияларын меңгеру бойынша қатар жүргізілетін жұмысты ұйымдастыру бойынша бірізді әрекеттер механизмінде;

5) сабақтың әр типі үшін дайындалған жаттығулар жүйесінде;

6) зерттелетін тақырыптық блок аясында типтік жағд аяттар бойынша диалогтік қарым-қатынас ұйымдастыру әдістемесінде;

7) екінші немесе шетел тілінде монологқа қайтылымның репродуктивті-продуктивті нәтижесін ұйымдастыруда.

Қолданыстағы оқулықтардың құрылымы пән аясында пән мазмұны мен екінші немесе шетел тілін қатар меңгеруге бейімделмеген; табиғи тілдік орта болмаған жағдайда белгілі бір технологиясыз тілдік емес пәндерді шетел тілінде оқытуға деген әрекет теріс нәтиже береді; оқушылар шетел тілін репродуктивті деңгейде байланыссыз меңгереді және бұл орайда материал толық игерілмейді; тілдік емес пәндер оқытушылары мен мұғалімдері тілді оқыту әдістемесінің ерекшеліктерін білмейді және өздігінен көздеген нәтижеге – шетел тілінде белгілі бір тақырып аясында коммуникативті құзыреттілікке қол жеткізе алмайды.

Тілдік емес пәндерді көптілді оқытудың дайындалған технологиялары негізінде физика/биология/әдебиет/химия/тарих және т.б. пәндер бойынша бағдарламалық материалды қатар игеру және бейіндік пән аясында шетел тілін әлемдік виртуалды кеңістікте кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде жұмысты ұйымдастыру мүмкіндігі туды.

Оқытудың орта сатысында көптілдікті дамыту үшін тудырылған жағдайдың бірі гимназиялық компонент есебінен ағылшын тілінде қосымша курстар жүргізіледі. Курстардың мазмұнын іріктеуде әр тақырып бойынша оның когнитивті құрылымы, осы тақырып аясындағы әлеуетті тілдік ниеті және

жағдаяттары ескеріліп, оларға қызмет ететін лексикалық және грамматикалық құралдары таңдалынып алынады. Курстардың практикалық маңызы – оқушылар өсімдіктер мен жануарлар әлемі, адам денсаулығы туралы ағылшын тілінде әңгімелеу білігіне ие болады.

Тілдік емес әшдерді оқыту 7 -9 үптілді сыныптарындағы «Қазақстан тарихы», Қазақ әдебиеті» пәндерін қазақ тілінде оқытуда когнитивті-коммуникативті технологияны пайдалану билингвалдыбаныт тиімді қалыптастыруға ықпал етеді.

Білім берудің барлық деңгейлері үшін ағылшын тілін сатылай енгізу шаралары жоспарының жобасы құрастырылды, ол:

– 12 жылдық мектеп үшін жаратылыстану -математикалық цикл пәндері бойынша 3 тілде оқытудың оқу бағдарламаларын дайындаудан;

– ағылшын тілінде мектеп пәндері бойынша лексикалық-грамматикалық минимумды іріктеуден;

– оқу пәндері (математика, информатика, биология, химия, физика, география) бойынша екі- және үш тілді мектеп сөздігін дайындаудан;

– 11 жылдық мектептің 1-4-сыныптары үшін, 12 жылдық мектептің 1-12-сыныптары үшін «Ағылшын тілі» пәні бойынша оқу бағдарламаларын дайындаудан;

– тілдерді меңгеруді жеңілдету мақсатында бастауыш сыныптар үшін «Қазақ тілі», «Орыс тілі» және «Ағылшын тілі» пәндерінен тіл дамыту бойынша тақырыптарды кіріктіруден (біртұтас тақырыптық негіз);

– 5-6-сыныптарда (алдағы уақытта пәндерді оқыту тілінде және ағылшын тілінде оқытуға әзірлеу мақсатында) ағылшын тілін тереңдете оқыту үшін оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер дайындау және басып шығарудан;

– 5-6-сыныптарды информатика және математикадан екі тілде (70% оқыту тілінде, 30% ағылшын тілінде) оқулықтар және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз ету, себебі информатикадан терминология және үлгілік математикалық амалдар грамматикалық құрылғылардың шектеулі санынан тұратындықтан, оқушылар ағылшын тілінде тез игереді;

– «Музыка» пәнінің мазмұнын ағылшын тілінде меңгеру үшін қажет ОӘК қамтамасыз етуден;

– 7-9-сыныптарда «Математика» және «Информатика» пәндерін ағылшын тілінде оқыту процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етуден;

– орыс тілінде қытатын мектептердегі 5 -6 сыныптарда қазақ тілін тереңдете оқытуға арналған оқу-әдістемелік әдебиеттің көлемін арттырудан;

– 7-9-сыныптарда қазақ тілінде «Қазақстан тарихы», «Қазақ әдебиеті» пәндері бойынша сабақ өткізу үшін оқу-әдістемелік құралдар дайындаудан;

– 7-9-сыныптарда «Физика», «Химия», «География», «Биология» әшдері бойынша екі тілде (қыту тілінде және ағылшын тілінде) қатар, ЖМББС қарастырылған оқу жүктемесі аясында меңгерілуін қамтамасыз ететін оқу-әдістемелік құралдар дайындаудан тұрады.

Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Қарапайым деңгей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1926-2009» [4], «Қазақстан Республикасының

мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Орта деңгей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1929-2009» [5], Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Ортадан жоғары деңг ей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1925-2009» [6] құжаттарды негізге алып, мемлекеттік тілді ұлттық мектеп жағдайында дамыту жолдарын қарастыру көзделіп отыр. Деңгейлердің мазмұнына сипаттама берейік:

Бастапқы деңгей

А деңгейі қарапайым игеру деңгейі

Тыңдалым: а) үйренушінің өз қызметіне қатысты сұрақтардың мазмұнын түсінуі (аты - жөні, кәсібі, қызметі, жұмыс орны, жұмыс кестесі, бос уақыты тақырыптары бойынша). Сұрақтар 7-8 сөзден тұруы керек; ә) басқа адам туралы ақпараттың мазмұнын түсінуі (аты - жөні, кәсібі, қызметі т.б.).

Оқылым: 50-60 сөз көлеміндегі тұрмыстық және іскери тақырыпқа арналған шағын мәтінді оқу. Бір минутта 20 - 25 сөз оқылуға тиіс.

Айтылым: а) тұрмыстық және іскери тақырыпқа арналған қарапайым сұхбатқа қатысу (өзі, жұмыс орны туралы), әріптестерін қысқаша сипаттау дағдысы; ә) әріптесімен әлеуметтік - мәдени, ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып, әріптесімен әлеуметтік - тілдік қарым - қатынас орнату (танысу, шақыру, ұсыныс жасау, келісу, тілек білдіру); б) осы мүдделер үшін коммуникативтік репликаларды, өйлеу этикетінің тілдік нысандарын дұрыс қолдана білу.

Жазылым: Өзі туралы қысқа ақпарат, өмірбаян, өтініш, хабарландыру, шақыру, жазу. Мәтіннің көлемі - 50 - 60 сөз.

A1 - ең төменгі деңгей

A2 - бастапқы деңгей.

I Негізгі деңгей

B деңгейі еркін игеру деңгейі

Тыңдалым: тұрмыс - іскери мазмұндағы шағын мәтінді, қарапайым сұхбаттарды тыңдау арқылы түсіну. Тыңдаған кезде өзіне қажетті ақпаратты қабылдау ептілігінің қалыптасуы. Тыңдауға арналған мәтін 60 - 70 сөзден тұрады.

Оқылым: тұрмыстық және әскери тақырыптағы 100 - 150 тұратын мәтінді оқу. Үйренуші бір минутта 25-40 сөз оқи алатындай болуы.

Айтылым: а) тұрмыстық және іскери тақырыптағы сұхбатқа қатысу (өзінің: жұмыс күні туралы айту, сұхбат тақырыбына қатысты өзінің пікірін білдіру). Сұхбат 10 - 12 сұрақ - жауап құрылымынан тұруға тиіс; ә) әлеуметтік - мәдени, ұлттық ерекшеліктер ескеріле отырып әлеуметтік - тілдік қарым - қатынасты орнату және дамытуға ұмтылу (өзіне қажетті ақпаратты алу үшін сұхбатты дамыту, алынған ақпаратты басқа адамға әңгімелеу; сұхбат тақырыбына өзінің жағымды - жағымсыз қарым - қатынасын білдіру); б) сөйлеу жағдаятының сипатына, әріптесінің ерекшелігіне орай коммуникативті клишені, сөйлеу этикеті нысандарын дұрыс қолдана білуі.

Жазылым: хат, құттықтау хат, бланкі, анкета, жек е іс парағын толтыру. Мәтін көлемі 100 - 120 сөз.

В1 - бастауыш деңгей.

В2 - жалғастырушы деңгей.

Үйренушінің білім деңгейі анықталғаннан кейін бастапқы деңгейдегі оқу материалдары күрделенеді.

Ғалым-әдіскер Ф.Ш.Оразбаева «Тілдік қатынас» атты еңбегінде сөйлеу әрекетінің 5 түрін белгілеп отыр: дәстүрлі 4 түрге - оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым - 5-ші етіп тілдесімдік қатынасты . Сол тілдесім үрсі – функционалдық сауаттылықтың белсенді көрінісі ретінде анықталады. «Тілдесім – сөйлесім әрекетінің барлық түрлерін қамтитын ерекше құбылыс. Ол – тілдік қатынастың ең маңызды көрсеткіші, оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалымның іс жүзінде қолданылуына мүмкіндік жасайды. Тілдесім арқылы оқу, жазу, тыңдау, сөйлеуге үйрету жүзеге асады, оларға қатысты жұмыстар атқарылады» [7].

Қазіргі ұлттық мектептерде мемлекеттік тілді жетік меңгерудің маңыздылығы оқушыларды жоғары дәрежеде Қазақстан жерінде әлеуметтендіру болып табылады. Осы мектептер түлектерінің жеке басына тән сенімділік күшейтіледі, олардың қоғамдағы орны мемлекеттік тіл арқылы айқындалады.

Ол үшін қазақ тілін жағдаят негізінде оқыту керек.

Мысал ретінде төмендегідей жағдаяттық тапсырманы келтірейік.

«Қазақ тілі» пәні: «Ресми-іскерлік жазбаша сөз» тақырыбы.

Тұтынушының құқығын қорғау қажет болатын жағдайлар өте жиі кездеседі. Тұтынушы өз құқығын білуі және оны қорғай алуы керек, бірақ кейде біз қандай да бір талаптар қою үшін заңды негіздеріміздің бар екенін білмейміз. Өз тұтынушылық құқықтарын қорғау үшін не істеуге болады?

Жағдайдың сипаттамасы

Дүкеннен сатып алынған туфли киіп жүрген кезде киімді және аяқты бояйды. Сол жақ өкшесі бір аптадан соң былғалақтай бастады.

Тапсырмалар:

1. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасы заңын оқып біліңдер. Тұтынушының құқығы бұзылуы туралы шағымның типтік үлгісін жасаңдар. Шағымның мәтін-үлгісін жасаңдар.

2. Берілген жағдайда шағымның қай нұсқасы артығырақ екенін анықтаңдар. Қабылданған шешім негізінде талабы бар шағым жазыңдар: а) сатып алу -сату келісім шартын құзу; б) ұқсас тауарға айырбастау; в) кемшілікт ерін ақысыз жою.

3. Материалдық зиянның өтем ақысы талап етілген сотқа талап арыз жасаңдар. Арызға қандай құжаттар қоса тіркелуі керек? Сотта жауапкерге қандай қосымша талаптар ұсынылуы мүмкін?

4. Мына: а) үкпен әкімшілігі шағымды қабылдамағанда; б) әкімшілік шағымның қаралуын созғанда; в) тауардың кепілдік мерзімі аяқталғанда; г) тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша, бұзылған құқықтарын қорғау үшін мемлекеттік органдарға немесе сотқа өтініш жасау қажет болған жағдайларда тұтынушының іс-әрекетері алгоритмін өрсететін жаднама жасаңдар.

Мұндай ахуалдық тапсырмаларды шешу шағын – топтармен орындалады, олардың жұмысы барысында мұғалімнің негізгі міндеті оқушыларға консультация беру болып табылады. Тапсырманы орындауудерісінде оқу - танымдық біліктерді, пәндік білім және біліктерді, мемлекеттік тілді меңгеру деңгейі білінеді, оларды қадағалау үшін эксперттік бағалау қағазы пайдаланылады (1-кесте).

1-кесте - Эксперттік бағалау қағазы

Пәндік білімдер (ұғымдар, ережелер)	Пәндік біліктер	Оқу-танымдық біліктер			
		ақпараттық	зияткерлік	ұйымдастырушылық	қатынастық
Ресми-іскерлік стиль	Тілдік құралдарды таңдап алу	Мәтінмен жұмыс істеу	Талдау	Мақсатты жорамалдау	Диалог жүргізу
		Қосымша әдебиетпен жұмыс	Синтез	Жоспарлау	Сұрақтар құрастыру
Құжаттардың түрлері	Деректемелерді орналастыру	Анықтамалық әдебиетпен жұмыс	Қорыту, болжам жасау	Өзін-өзі бақылау	Пікірталасқа қатысу
Біріздендіру	Күрделі синтаксистік құрылымдарды қолдану. Есімшелі және көсемшелі тіркестерді қолдану	Тизистер, жоспар жасау	Жіктеу	Белгілі қарқынмен жұмыс істеу	Жауаптарды рецензиялау
Мақсаттың факторы		Негізгісін атап көрсету	Салыстыру	Өзін-өзі түзету	Әңгіме құру
Тілдік формулалар		Кестелермен жұмыс істеу	Ойша моделдеу	Өзара бақылауды жүзеге асыру	
		Конспект құру	Рефлексия	Рефлексия	Түсіндіру

Сөйтіп, оқу материалы мазмұнын тіршілік әрекеттерінің белгілі бір ахуалымен **әже** мемлекеттік тілді пайдаланумен байланыстыратын құзыреттілік көзқарас негізінде, өз әрекеттері мақсатын анықтау, жоспарлау және сезінуде өзінділікке, адамның маңызды мәселелері мен ағымдағы міндеттерін шешуге пайдалану бағытталған оқушылардың жұмысы ұйымдастырылады.

2 Пәнді көптілді меңгерудің дидактикалық тұрғысы

Оқушылардың екінші/ үшінші тілін жетік сөйлейтіндердің деңгейіне жеткізу үшін пәндік (сондай-ақ этномәдениеттік), лингвистикалық, сөйлемдік, коммуникативтік құзыретін қалыптастыру қажет. Коммуникативтік дағдылар оқушылар әңгіменің мәні туралы ақпаратты білген, тілдік құралдарды емін-еркін қолданғанға, сөйлесу жағдаятына сай, естіген (оқыған) мәліметті түсінетін, сөйлесу жолдарын дұрыс тандап, сөйлесу үрдісіне белсенді араласқан жағдайда олардың көптілділігі жеткілікті немесе дамытылған болып есептеледі. Қалыптасатын құзырет түрлерінен сабақтардың циклді ұйымдастыруының негізін құрайтын ұстанымдар анықталды (Булатбаева К.Н.).

Бұл: семантикалық ұстаным; функционалдық ұстаным; оқытылатын тілдік жүйедегі елдің шындық өмірді көрсетуін есепке алу ұстанымы; коммуникативтің ұстанымы; тілдік құбылыстың жиі қолданылатын ұстанымы.

Семантикалық ұстаным «функционалды-семантикалық өріс», «атаған тілдің түрлі деңгейлер жүйесі (морфологиялық, синтаксистік, сөзжасамдық, лексикалық, сондай-ақ аралас – лексикалық-семантикалық және т.б.) сияқты лингвистикалық түсінікке негізделеді, ол қызметінің ортақ негізіне бір-біріне әсер ететін, белгілі мағыналық категорияда негізделетін». Біздің практикамызда мұндай мағыналық категория ретінде тілдік түрлі деңгейлер құралдарының мінезін анықтайтын сөйлемдік тақырып болып табылады.

Функционалдық ұстанымның қарастыратыны:

оқыту мақсатында тілдің қасиетін, құбылыстарын, деректерін функционалды маңыздылығын есепке ала отырып, коммуникация үрдісінде тілдік бірліктің жүзеге асыру заңдылығын үнемі есепке алуды көрсету;

тілдің түрлі деңгей құралдарымен кез келген мағынасын сөйлесу жолдарын орнату және көрсету.

Ол сөйлесудің түрлі жағдаяттарында тілдік құралдардың қолдану ережелері оқытылатын аспектті сабақтарда жүзеге асырылады. Лексикалық, фразеологиялық, грамматикалық құралдар берілген тақырып бойынша сөйлесу үрдісіне жүзеге асыру жолдары бойынша оқытылады. Мұндайда кез келген тілдік құралдарының үнемі қайталанып отыруын қамтамасыз етеді, өйткені олар әрбір сөйлемдік тақырыпқа қызмет көрсетеді.

Коммуникативтік ұстаным берілген тілдік тақырып бойынша қарым - қатынастың мүмкін болатын жағдаяттарын есепке алуды болжайды, осы жағдаяттар аясында мүмкін болатын тілдік интенциялардың тізімін анықтайды, түрлі деңгейдегі адресаттарды есепке алады. Әсіресе, қарым-қатынастың диалогтік және полилогтік түрлерін дамыту, қарым -қатынас үдерісінде монологтік тілдесімді дамыту, коммуникативтік білікті дамыту сабақтарында толық жүзеге асырылады.

Осы ұстанымдарға негізделіп ұйымдастырылған сабақтар циклінде үлкен тақырыптық тарау аясында пәндік, тілдік, тілдесімдік, коммуникативтік құзыреттерді кезегімен қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Диалогтік үрде сөйлесуге және диалогтік сөйлеу деңгейін бақылауды үйрету сабағы

1 деңгей- оқушылық:

берілген функционалдық тіректер арқылы (диалогті өыту бірліктері) микродиалог құрастыру.

2 деңгей - алгоритмдік:

берілген функционалдық тіректер арқылы 3-6 қақпа сөз арқылы диалог дайындау.

3 деңгей - эвристикалық:

берілген функционалдық тіректер арқылы 3-10 қақпасөз арқылы диалог дайындау (2-3 қақпасөз) өз бетімен диалогті (функционалды тіректерсіз) жалғастыру.

4 деңгей - шығармашылық:

функционалдық тіректерді қолданбай берілген жағдаят бойынша диалог дайындау.

б) Сөйлесу және бақылау үрдісінде монолог түрінде сөйлесуге үйрету сабағы.

1 деңгей- оқушылық:

Суреттеу немесе хабарлау түріндегі монологтік айтылымның нәтижесі.

2 деңгей - алгоритмдік:

Хабарлау элементтері арқылы суреттеу немесе суреттеу элементтері арқылы хабарлау түріндегі монологтік айтылымның нәтижесі;

Талқылау элементтері арқылы суреттеу немесе хабарлау түріндегі монологтік айтылымның нәтижесі.

3 деңгей - эвристикалық:

Талқылау түріндегі немесе суреттеу немесе хабарлау элементтері арқылы талқылау түріндегі монологтік айтылымның өз бетімен шығарған нәтижесі.

4 деңгей - шығармашылық:

Эссе түрінде монологтік көзқарастың нәтижесі (лирикалық, философиялық, тарихи т.б. жеке адамның немесе топтың көзқарасын білдіру);

монологтік көзқарастың нәтижесі — аудитория алдында сөз сөйлеу.

7) Құзыреттің барлық түрлерінің қалыптасуын бақылау сабағы (сабақ, тоқсан, оқу жылының соңында бақылау жұмыстары арқылы тексеріс жүргізу)

1 деңгей- оқушылық:

Мәтіндегі тыныс белгілері мен өткізілген орфограммаларды қою;

Мәтіндегі белгіленген тілдік құралдың стилистикалық қатынасын анықтау;

Функционалды тірек бойынша стандарттығдақта диалогтік мәтін құрастыру;

Белгігілі бір ұлғаға қатысты өтілген тақырып бойынша суреттеу не хабарлау түрінде монологтік мәтін құрастыру.

2 деңгей - алгоритмдік:

Мәтінге орфографиялық және пунктуациялық талдау жасау; мәтінге стилистикалық талдау жасау;

Бастапқы функционалды тіректер бойынша стандартты жағдаятта диалогтік мәтін құрастыру (кейіннен өз бетімен жалғастыру);

Белгілі бір ұлғаға қатысты суреттеу элементтері бар хабарлы немесе хабарлау элементтері бар суреттеу түрінде монологтік мәтін құрастыру.

3 деңгей - эвристикалық:

Мәтіндегі орфограммалар мен пунктограммдарды біріктіруәтімнің стилистикалық трансформациясы; дәстүрлі емес жағдаятта диалог құрастыру;

белгілі бір ұлғаға қатысты суреттеу немесе хабарлау элементтері арқылы өз ойын пайымдау.

4 деңгей - шығармашылық:

Дәстүрлі емес жағдаятта полилогикалық мәтін құрастыру;

монологтік мәтін құрастыру – эссе немесе ресми/ биресми жағдайда мағынасы бірдей, стилистикалық синонимдес сөйлемдерді қолдану.

Тілдік емес жандер сабақтарында көптілділікті дамыту барысында тілді оқыту әдістемесі пәнді оқыту әдістемесімен кіріктіріледі. Сондағана тілді дамыту үдерісі өзінің нәтижесіне жетеді. Сондықтан жоғарыда көрсетілген диалог және монолог дамыту жаттығулары сабақтардың міндетті компоненті болып саналуы тиіс.

3 Тілдік құзыретті және пән бойынша функционалды сауаттылықты дамыту мазмұны, әдістері және нысандары бойынша ұсынымдар

Оқыту нәтижелерін критериалды бағалау үшін L2 (екінші тіл) пәні мазмұнын құрылымдау

L2-ні оқыту стратегиясы

Жоғары сыныптардың бағдарламалық материалы құрылымы, ұлттық тілдегі мектептер оқушыларының маңызды функционалды біліктерінің қалыптасуы стратегиялық бағыттармен анықталады. Олар үшін L2, баға халықтардың мәдениетін тану, ақпарат алу, әр түрлі қатынас саласында ұлтаралық қатынас құралы міндетін атқарады. Мұндай функционалды маңыздылықта L2 оқытуының қорытындысы орфографиялық, пунктуациялық, лексика-стилистикалық және грамматика-стилистикалық сауаттылық, өйлеу және қатынас жасау білігі болуы тиіс.

Ұлттық мектептерде L2 пәніне оқытудың пәндік мақсаты

Қатынас жасау үдерісінде тиістілік қорын және сөйлеудің грамматикалық құрылымын байыту, ауызша және жазбаша қатынас пен сөз жанры типтік ахуалы негізінде іскерлік өйлеу этикасы нормасын сақтау дағдылары мен сөйлеу мәдениетін сіңіру жолымен L2 жүйесін пайдалануға қабілетті тілдік тұлғаларды қалыптастыру.

Ұлттық мектептерде L2 пәніне оқытудың кіріктірілген (метапәндік) мақсаты

Қатынастың әлеуметтік-мәдени және кәсіптік еңбек саласында тұлғалық, азаматтық, әлеуметтік, басқарушылық, қатынастық, ақпараттық және технологиялық құзыреттерге ие функционалды сауатты тұлғаны қалыптастыру; қатынастың әр саласында L2-ні пайдалана білуін білдіретін қатынастық құзыреттілігін жетілдіру (2-кесте).

2-кесте - Қатынастық құзыреттіліктер

1.	Тілдік құзыреттілік	Бағалау критерийлері
T1	Белсенді қолданылатын терминдік лексиканы меңгеру; тұрақты сөз тіркестерін білу	<ul style="list-style-type: none">- әртүрлі стильдегі мәтіндердің лексикасының ерекшеліктеріне талдау жасау;- тақырыпшалар бойынша түйінді сөздерді мәтіннен теру;- мәтінде байланыс құралы ретінде синонимдерді, антонимдерді, үпкіліпті сөздерді іріктеу;- ғылыми стильдегі мәтіндерде кәсіптік сөздерді және терминдерді табу;- публицистикалық мәтінде қоғамдық-саяси лексиканы белгілеу;- әдеби мәтіндерде бейнелеу-мәнерлеу

		<p>құралдарын табу және олардың қызметін (функциясын) анықтау;</p> <ul style="list-style-type: none"> - мәтіндегі сөздердің тура және ауыспалы мағынасын анықтау; - бейтарап әже әсершіл -айқындаушы сөздерді ажырату; - мәтіндердегі ауыспалы және әсершіл-айқындаушы сөздердің стилистикалық ерекшеліктерін анықтау (табу) - лексикалық-фразеологиялық құралдарды кәсіптік-бағытталған тілде қолданылуы
T2	Бейінді бағдарланған сөйлесу үдерісінде морфемикалық, сөзжасамдық, морфологиялық және синтаксистік құралдарды әдеби тілдің нормасына сай қолдануды үйрету	<ul style="list-style-type: none"> - мәтіндегі сөздердің қандай сөз табына жататынын анықтау; - сөз таптарының әр түрлі стильдегі мәтіндерде қолдану ерекшеліктерін білу және оған талдау жасау; - сөздердің құрамын және сөзжасам тәсілдерін анықтау; - сөзжасам ұясын құрастыру және түбірлес сөздерді сөз таптарына үлестіру
T 3	Синтаксистік құралдарды талдау (сөз тіркесін, жай сөйлемді, салалас және сабақтас құрмалас сөйлемді, шылаусыз сөйлемді)	<ul style="list-style-type: none"> - мәтіннен және сөйлемнен сәйкестендіріліп алынған сөйлемдерге және сөзтіркестерге синтаксистік талдау жасау (жай, жай түрден күрделіге, құрмалас салалас құрмалас сабақтас, шылаусыз)
T4	Мәтін құрылымын талдау	<ul style="list-style-type: none"> - мәтіннің құрылымын талдау; - мәтіннің лексикалық байланыс құралдарын (тәсіл) белгілеу; - мәтіннің грамматикалық байланыс құралдарын белгілеу; - мәтіннің модальдық шеңберін анықтау және оны ауыстыру; - тақырыпшаларды белгілеу негізінде мәтінге жоспар құрастыру; - мәтінге атау беру; - монологтік айтылуды құрастыру мен диалогтік қатынасты ұйымдастырудың ерекшеліктерін меңгеру (игере білу)
T5	Мәтіндердің әр түрлі	<ul style="list-style-type: none"> - мәтіндердің типтеріне салыстырмалы талдау

	функционалдык-мағыналық типтерін талдау (сипаттау, баяндау, пайымдау)	жасау: баяндау, сипаттау, пайымдау; - әртүрлі мәтін типтерінің құрылысын талдау; әртүрлі тип мәтіндегі етістік - баяндауыш формаларын сипаттау; - баяндау және сипаттау мәтіндерін динамика/статика жағынан сипаттау; - сипаттау және баяндау мәтінде кеңістік - уақыттық сипаттама беру; - пайымдау мәтініне қорытынды жасау; - мәтіндердің әртүрлі типтеріне тән лексикалық, грамматикалық бірліктерді табу
Т 6	әр стильдегі мәтіндерді талдау; мәтіннің құрылымдық және стилистикалық жағынан өңделуі	- әртүрлі стильде жазылған мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау; - ресми жадайларындағы қарым - қатынаста қолданылатын тілдік құралдардың стильдік белгілерін анықтау
2.	Сөйлеу құзыреттілігі (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым)	
С1	Оқушылардың екінші тілде ауызша және жазбаша айтылған ойдың мәнін түсіну білігі	- сөйлемнің мазмұны мен формасын кешенді түрде қабылдап түсіну
С 2	Оқушылардың екінші тілде орфоэпиялық және акцентологиялық нормаларды қап оқу білігі	- керекті ақпаратты мәтіннен ала білу
С 3	Оқушылардың екінші тілдің әдеби нормаларына өйкес сөйлей білу, тілдік ойларын құрылымдық және	- орфоэпиялық, грамматикалық-стилистикалық және лексикалық - стилистикалық нормаларына сай ойды бүтін айтылу ретінде шығару; - белгілі функционалдык -мағыналық типтегі монологтік айтылуды құрастыру (баяндау,

	мазмұндық дұрыс құру білігі	сипаттау, пайымдау)
С 4	екінші тілде әртүрлі жанрдағы мәтіндерді жаза білу білігі	- орфографиялық, пунктуациялық, грамматикалық-стистикалық, лексикалық-стистикалық нормаларға сәйкес жазба түрде ойды жеткізу
3.	Қатысымдық құзыреттілік	
Қ1	Кәсіби бағдарландырылған қатысым және мәдени-әлеуметтік, кәсіби-еңбек аясындағы қызмет жағдаяттарын ескеріп екінші тілде қарым-қатынас жасауда керекті стратегиялық және тактикалық қадамдарды жүзеге асыру білігі	- ресми үрде сұхбаттасудың стратегиялық және тактикалық қадамдарды жүзеге асыру тәсілдерін қолдану; - болашақ мамандық аясындағы ықтимал рөлдерді атқару
Қ2	Екінші тілде өйлесу әдебін сақтау білігі	- әңгімелесушілердің қарым-қатынас типтерін ескере білу; - қазақ тілінде сөйлеу әдебін сақтау; - қарым-қатынаста бейресми/ресми жағдаятты ескеру
Қ3	Мазмұнды диалог жүргізу және полилогта қатысу білігі	- диалог және полилогта белсенді қатысу - диалогты ынталандыру; - әңгімелесушінің ілікпе сөзге еркін жауап қайтару
4.	Этномәдени құзыреттілік	
Э1	Оқушылардың екінші/үшінші тілдің табиғи қолданушыларының	- басқа ұлт (менгеріп жатқан тілдің табиғи қолданушылары) салт-дәстүрлерін өз ұлтының салт-дәстүрлерімен салыстыру

	ұлттық ерекшеліктері туралы қпаратты меңгеруі	
Э2	Елтану ақпапраттарын білу	- меңгеріп жатқан тілдің отаны туралы мәліметтерді білу
5	Функционалдық сауаттылық	
ФС 1	Күнделікті қарым - қатынаста қоршаған адамдармен екінші тілде тілдесе (сөйлесе) білу	- екінші тілдебі формулаларын белсенді қолдану; - екінші тіл арқылы мейірімді қарым-қатынас туғыза білу; - екінші тіл арқылы әлеуметтік топта дау - тартыстарды дұрыс шешу
ФС 2	Іскери құжаттаманы толтыру жағдаяттарында екінші/үшінші тілді қолдана білу	өтініш, сенімхат, қолхат, мінездеме, түсініктеме, өмірбаян, резюме, анықтама жаза білу
ФС 3	БАҚ-мен ұмыс істеу барысында екінші/үшінші тілді қолдана білу	- газет және журнал мақалаларын тез оқи білу(жылдамдығы минутына 200 сөз және одан жоғары) және оқығанды түсіне білу; - оқығанды мазмұндай білу; - публицистикалық жанрдағы міәтіндерді тудыру (репортаж, мақала, шолу)
ФС 4	Бағдарлама аясындағы көркем әдебиет шығармаларын талқылауда екінші/үшінші тілді қолдана білу	- көркем мәтіндерді тез оқи білу және қабылдау; - көркем шығарманың идеясын анықтай білу; -көркем шығарманың сюжетін мазмұндай білу; -көркем шығарманың кейіпкерлерін сипаттау; - әртүрлі өмірлік жағдайларға көркем образдарды келтіріп ойды жеткізу
ФС 5	Оқу-танымдық үдерісінде ойды білдіру жағдаяттарында екінші/үшінші тілді қолдана білу	- шығарма-эссе, аңдатпа, реферат, баяндама, ғылыми жоба, мақала-шолу; - АИТ қолдану негізінде дайындаған ғылыми ақпаратты слайд арқылы көрсете білу.

Ұлттық тілде оқытатын мектептерде мемлекеттік тілді дамыту үшін қазақ

тілінде пәндерді оқыту арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстанда математика пәнін басқа ұлт өкілдеріне қазақ тілінде оқытудың нәтижесі осы ұлт өкілдерінің өз білімдерін қазақ тіліндегі жоғары оқу орындарында жажастырып тиісті кәсіби мамандық алу болып табылады. Жоғары оқу орындарына түсу кезінде ұлт айырмашылығын қарамай оқушыларға бірдей талап қойылады. Осыған байланысты ұлттық орта мектептерде математика әнші бойынша мазмұнды да, сонымен қатар мемлекеттік тілді кіріктіріп оқыту мәселесі қатаң қойылу керек. Математика пәні мазмұны бойынша ұлттық мектеп оқушыларының математикалық анализ, тригонометрия, аналитикалық геометрия, комбинаторика, ықтималдық теориясы, статистика және мәліметтерді талдау тараулары бойынша білім деңгейін жетілдіру көзделуі тиіс.

Ұлттық мектептерде математиканы вариативтік жолмен оқытуда ЖОО талаптарын ескеру қажет. Мысалы, кейбір беделді оқу орындарына дайындаған кезде стандартты емес есептерге де көп көңіл аударған жөн.

Математика пәні мұғалімдерінің мақсаты – оқушыларды өздігінен ойлануға үйрету, күрделі есепті шығарту, өзіне деген сенімділігін күшейту және ықыласын арттыру. Мәселенің мән-жайын аңғаруға қарапайым есептерді талқылап және жиі кездесетін есептер шешімін ретімен жазып отыру қажет.

Маңызды жолдың бірі – қазақ тілінде арнайы математикалық терминдерді меңгерту. Жақсы қазақша сөйлей білген оқушы терминологияны дұрыс түсінбесе, есеп шартын да дұрыс түсінбей қойылған талапты орындай алмайды.

Терминдер жалаң түрде емес, сөйлем мен сөз тіркестерімен тез ойда сақталады. Ол үшін тақырып бойынша белсенді грамматикалық құрылымдарды шығарып алу қажет. Мысалы, «Функцияны зерттеу және оның графигін салу» тақырыбын оқығанда, төмендегі ықшамдалған тізімді ұсынамыз (орыс тілдегі конструкциялар орнына ұйғыр/өзбек/тәжік тілдегі құрылымдар пайдаланатын болады).

Тақырып бойынша белсенді грамматикалық құрылымдар:

1) До сих пор мы строили график функции, составляя таблицу. Отмечали точки $(x; y)$ из таблицы и соединяли их плавной линией

Бұған дейін функцияның графигін кесте құру арқылы салдық. Кестедегі $(x; y)$ нүктелерін белгілеп және оларды бір қалыпты сызықпен жалғадық.

2) Теперь, используя область определения, множество значений и свойства функции исследуем функцию и построим ее график

Енді функцияның анықталу облысы, мәндер жиыны мен қасиеттерін пайдаланып функцияны зерттеп және оның графигін саламыз

3) Исследование функции проводим по следующему алгоритму:

Функцияны зерттеу келесі алгоритм бойынша жүргізіледі:

3-1) найти область определения функции

функцияның анықталу облысын табу

3-2) определить четность и нечетность функции. Исследование проводить для положительных значений аргумента

функцияның тақ және жұптығын анықтау. Зерттеуді аргументтің тек оң мәндеріне жүргізу

3-3) определить периодичность функции и исследование проводить на одном из периодов

функцияның периодтылығын анықтау және периодтардың біреуінің аралығында ғана зерттеу

3-4) найти точки пересечения графика функции с осями координат
графиктің координаталар осьтерімен қиылысу нүктелерін табу

3-5) определить промежутки знакопостоянства, возрастания, убывания и найти экстремумы

функция таңбасының тұрақтылық, өсу, кему аралықтарын, экстремумын табу

3-6) дать характеристику значений функции в окрестности точек, не входящих в область определения функции и при бесконечно больших по модулю значений аргумента

анықталу облысына кірмейтін нүктелер маңайында және аргументтің модуль бойынша шексіз үлкен мәндеріндегі функцияның мәндерін сипаттау

3-7) на основе исследования построить график функции
зерттеу негізінде функцияның графигін салу

4) Рассмотрим примеры на исследование функций с применением алгоритма

Алгоритмді қолданып функцияларды зерттеуге мысалдар қарастыру

5) *Пример 1.* Построим график функции $y = x^3 + 1$

1-мысал. $y = x^3 + 1$ функциясының графигін салайық

6) *Решение: (Шешуі:)*

6-1) область определения функции – множество всех действительных чисел, так как задана в виде рациональной функции (многочлена)

функцияның анықталу облысы – барлық нақты сандар жиыны, өйткені функция рационал функция (көпмүше) түрінде берілген

6-2) $y(-x) = (-x)^3 + 1 = -x^3 + 1$ – ни четная, ни нечетная

$y(-x) = (-x)^3 + 1 = -x^3 + 1$ – функция жұпта та, тақ та болмайды

6-3) функция не периодическая
функция периодты емес

6-4) а) найдем координаты точки пересечения с осями координат:
координаталар осімен қиылысу нүктелері координаталарын табамыз:

$$x = 0, y = 0^3 + 1 = 1, (0; 1).$$

$$y = 0, x^3 + 1 = 0, x^3 = -1, x = -1, (-1; 0).$$

б) график функции пересекается с осью абсцисс в точке $(-1; 0)$
функцияның графигі абсцисса осімен $(-1; 0)$ нүктесінде қиылысады

6-5) а) по методу интервалов на промежутке $(-\infty; -1)$ функция $f(x) < 0$, а
на промежутке $(-1; +\infty)$ функция $f(x) > 0$.

интервалдар әдісі бойынша $(-\infty; -1)$ аралығында $f(x) < 0$, ал $(-1; +\infty)$
аралығында $f(x) > 0$.

б) для любых значений аргумента x_1, x_2 из области определения функции
при $x_1 < x_2$ выполняется неравенство $y(x_1) < y(x_2)$.

функцияның анықталу облысының кез келген x_1, x_2 мәндері үшін $x_1 < x_2$
болғанда, $y(x_1) < y(x_2)$ теңсіздігі орындалады.

в) поэтому функция на множестве действительных чисел только возрастает
и не имеет точек экстремума.

сондықтан, функция нақты сандар жиынында өседі және экстремум
нүктелері болмайды.

6-6) на основе исследования построим график функции.
зерттеу негізінде функцияның графигін саламыз.

7) *Пример 2.* Исследуем функцию $y = \frac{1}{x} - 1$ построим ее график

2-мысал. $y = \frac{1}{x} - 1$ функциясын зерттеп, графигін салайық

8) *Решение: (Шешуі:)*

8-1) область определения функции – множество всех действительных чисел,
кроме числа $x = 0$, т.е. $D(f) = (-\infty; 0) \cup (0; +\infty)$.

функцияның анықталу облысы $x = 0$ санынан басқа барлық нақты сандар

жиыны, яғни $D(f) = (-\infty; 0) \cup (0; +\infty)$.

$$8-2) y(-x) = \frac{1}{-x} - 1 = -\left(\frac{1}{x} + 1\right) \text{ – ни четная, ни нечетная}$$

функция тақ та, жұп та емес, себебі $y(-x) = \frac{1}{-x} - 1 = -\left(\frac{1}{x} + 1\right)$

8-3) функция не периодическая
функция периодты емес

8-4) а) найдем координаты точки пересечения с осями координат:
координаталар осімен қиылысу нүктелері координаталарын табамыз

$$y = 0, \frac{1}{x} - 1 = 0, x = 1,$$

б) график функции пересекается с осью абсцисс в точке (1; 0)
функцияның графигі абсцисса осімен (1; 0) нүктесінде қиылысады

в) $x \neq 0$, график функции не пересекается с осью Oy
 $x \neq 0$ болғандықтан, функцияның графигі Oy осімен қиылыспайды

8-5) а) по методу интервалов на промежутке (0; 1) функция $f(x) > 0$, а на промежутках $(-\infty; 0) \cup (1; +\infty)$ функция $f(x) < 0$

интервалдар әдісі бойынша (0; 1) аралығында $f(x) > 0$, ал $(-\infty; 0) \cup (1; +\infty)$ аралықтарында $f(x) < 0$

б) для любых значений аргумента x_1, x_2 из области определения функции при $x_1 < x_2$ выполняется неравенство $y(x_1) > y(x_2)$

функцияның анықталу облысының кез келген x_1, x_2 мәндері үшін $x_1 < x_2$ болғанда, $y(x_1) > y(x_2)$ теңсіздігі орындалады

в) поэтому данная функция на области определения убывает
сондықтан бұл функция анықталу облысында кемиді

8-6) а) при приближении значений аргумента к нулю с левой стороны функция принимает бесконечно малые значения

аргументтің мәндері нөлге сол жағынан жуықтаған кезде функция шектеусіз аз мәндерді қабылдайды

б) при приближении с правой стороны – бесконечно большие значения
оң жағынан жуықтаған кезде – шектеусіз үлкен мәндерді қабылдайды

в) при бесконечно больших по модулю значениях аргумента значения данной функции приближается к -1

аргументтің модуль бойынша шектеусіз үлкен мәндерінде функцияның мәндері -1-ге жуықтайды

Қазақ тілін меңгерту сапасын критериалды бағалау жүйесі арқылы көтеруге болады. Өйткені ол оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда сенімділігі мен нақтылығын қамтамасыз ететін тиісті құрал.

Бағалаудың мұндай жүйесін енгізу оқу бағдарламасының барлық пәндер бойынша деңгейлік бақылау тапсырмаларын әзірлеуге тиіс. Оқушылардың оқу жетістіктерінің мониторинг көрсеткіші және кешендік бағалануы оқушылардың түрлі жағдаяттары кезінде (типтік, вариативтік, проблемалық, креативті) деңгейлік жетістіктерін анықтауда қолданылады. Мониторинг қорытындысы оқушылардың функционалды сауаттылығының даму динамикасын, оқушылар, мұғалімдер мен мектеп жетістігін, сондай-ақ стандарттар, оқу бағдарламалары мен оқулықтарды жаңарту бойынша іс-шаралардың тиімділігін қамтамасыз етеді. Ол үшін төмендегідей жалпы талаптарды негізге алу қажет (3-кесте).

3-кесте - Критериалдық бағалау жүйесі

Критерийлер	Күтілетін нәтиже	100 балдық жүйе	Дәстүрлі жүйе
А критерийі – Білу және түсіну	Теориялық түсінігін негізгі шамаларын білу.	А: 0-100 балл	А: 0-5 балл
В критерийі – Білігі	Берілген формуладан есептердің нені табу керектігін шығару.Қосымша түсіндіру.	В: 0-100 балл А + В: 0-100 балл	В: 0-5 балл А + В: 0-5 балл
С критерийі – Қолдануы	Алған білімдерін практикада қолдана білу, тапсырмаларды шешу,жартылай өз бетімен орындау.	С: 0-100 балл А+С: 0-100 балл А+В+С: 0-100 балл	С: 0-5 балл А+С: 0-5 балл А+В+С: 0-5 балл
Д критерийі – Шығармашылықпен қолдануы (Ақпараттық коммуникативті технологияны қолдануымен бірге)	Шығармашылық топқа жұмыс істеуге ұмтылу,тапсырмаларды өз бетімен ізденіп дағдылану,жіберген қателіктерін түзету,мақсат қоя білу,талдай білу.	Д: 0-100 балл С+Д: 0-100 балл В+С+Д: 0-100 балл	Д: 0-5 балл С+Д: 0-5 балл В+С+Д: 0-5 балл
Е критерийі – Зерттеу және ақпараттық коммуникативті технологияны	Пән бойынша қосымша мазмұнын меңгеру, қосымша деректерді пайдалану, когнитивтік	Е: 0-100 балл Д+Е: 0-100 балл С+Д+Е: 0-100	Е: 0-5 балл Д+Е: 0-5 балл С+Д+Е: 0-

колдануы	құрылымын көру, оларды толықтыру.	балл	5 балл
----------	--------------------------------------	------	--------

Соның негізінде, «Геометрия» пәні бойынша критериалды бағалау жүйесін жүзеге асыру жолдарын келтірейік.

Мысалы, «Брыштар мен қашықтықтар» тарауындағы «Векторлардың скалярлық көбейтіндісі» тақырыбын қарастырамыз.

Оқытудың мақсаттары:

- кеңістіктегі векторлардың координаталарын табу;
- кеңістіктегі векторлардың ұзындығын табу;
- коллинеар, компланар векторлар анықтамасын түсіну;
- векторлардың коллинеарлық, компланарлық критерийін түсіну;
- векторлардың скалярлық көбейтіндісінің анықтамасын білу;
- векторлардың скалярлық көбейтіндісінің қасиеттері білу, қорыту;

Осы тақырып бойынша критериалдық бағалау жүйесін жүзеге асыру кестесін құрастырайық (4-кесте).

4-кесте. «Векторлардың скалярлық көбейтіндісі» тақырыбын оқыту жоспары

Тақырыптың мақсаты	Критерийі	Типтік тапсырмалар	Дискрипторлар
<p>Векторлардың скалярлық көбейтіндісі</p> <p>Оқу мақсаты: Кеңістіктегі векторлардың координаталарын табу; Кеңістіктегі векторлардың ұзындығын табу;</p> <p>Векторлардың скалярлық көбейтіндісінің анықтамасын білу; Векторлардың скалярлық көбейтіндісінің қасиеттері білу, қорыту;</p>		<p>I. Ұйымдастыру кезеңі. Сабақтың тақырыбы мен мақсатын таныстыру (2 мин)</p> <p>II. Үй тапсырмасын тексеру. Ауызша сұрақтар: (7 мин)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Кеңістіктегі вектордың координаталары; - Вектордың абсолют шамасы. - Коллинеар, компланар векторлар - Векторлардың коллинеарлық критерийі; - Векторлардың компланарлық критерийі; <p>III. Жаңа сабақ (12 мин) 1-слайд. Векторлардың скалярлық көбейтіндісі 2-слайд. Векторлардың скалярлық көбейтіндісінің қасиеттері. 3-слайд. Векторлардың</p>	<p>Векторлардың анықтамасын біледі, сызбаларын сала алады. 1 б</p> <p>Жаңа тақырыпты түсінеді, салыстыра алады. 2 б.</p>

		арасындағы бұрыш. IV. Бекіту. А(-4; 3; 0), В(5;7;-1) Векторлардың скаляр көбейтіндісін табындар (3 мин) Оқулықпен жұмыс №146 А-деңгей (4 мин) Векторлардың ұзындықтары мен арасындағы бұрышы бойынша скалярлық көбейтіндісін тауып, қорытындылау. №157 В-тобы (5 мин) Бірлік векторлардың арасындағы бұрышты есептеу. V. Қорытындылау Тест (8 мин) Оқушылардың жауаптары экран арқылы көрсетіледі.	Есептің шарты мен қорытындысы н ажырата алады 2 б. Векторлардың скалярлық көбейтіндісін біледі. 1б Өз бетімен іздену дағдысы қалыптасқан. 2 б.
	А. Білу және түсіну В. Қолдану С. Шығар- машылық	VI. Бағалау (2 мин) VII. Үйге тапсырма: (2 мин) №144, 154 Жекелеген оқушылар реферат жазу	
Қорытынды баға: 8 балл «А» - «жақсы», жоғары (продуктивті)			

Сонымен, ұлттық мектептерде қазақ тілінде сабақ беру бірнеше кезеңнен тұрады.

Біріншіден, дайынды кезеңі оқулық мәтіндердің, жаттығулардың грамматикалық құрылымдарын ықшамдап, оқулық тілін жеңілдету, еске сақтау мақсатында оңайлату жұмысы жүргізіледі. Сонымен қатар, терминологиялық сөздікпен қамтамасыз ету – сабақтың нәтижеге жеткізтін жолының бірі.

Екіншіден, мыналық микроблоктар бойынша түсіндіру әдістері қолданылады.

Үшіншіден, әр мәліметтің когнитивтік құрылымы оқушыларға ашылып беріледі, сол бойынша олар қазақ тілінде мәліметті мазмұндап бере алады.

Төртінші қадам – тәжірибелік жұмыс өткізу барысында, әр бір қадамына қазақша түсініктеме беріп отырады.

Бесінші қадам – тақырыпқа байланысты жағдаяттар құрастырылып немесе теріліп, солардың негізінде қазақ тілінде сөйлесу жоспарланады.

Алтыншы қадам – тақырып бойынша қазақ тілінде мәтін құрастыруға

жағдай туады.

Ұлттық мектептерде көптілдікті дамыту барысында оқушылардың жүктемесін нормадан тыс асырмау мәселесі де шешілу керек. Тілдік пәндердің мазмұнының кіріктірілуі мен сабақтастығы осы бағытта атқарылатын істердің бірі болып саналады. Мектептің және ЖОО-ның оқыту тіліне қатысты емес басқа тілдердің мазмұнын оқушының қазіргі және болашақ мүддесінен шығаруды қажет деп санаймыз. Сонда мектептің төменгі және орта буыны оқушылардың күнделікті қарым-қатынас жасау және қоршаған ортаға байланысты әңгімелесу төңірегінде екінші – үшінші тілдерді меңгерсе, жоғары сыныптарда және кәсіптік білім беру жүйесінде сол тілдер пәндерінің мазмұны таңдаған болашақ мамандық аясын жүйелі функционалды түрде қамтуы тиіс. Жүйелілік дегеніміз – екінші-үшінші тіл пәндерінің мазмұнын белгілі бір мамандардың кәсіби қарым-қатынасының нобайына ықшамдау. Осы мәселемен бүгін Ы.Алтынсарин атындағы білім академиясы айналысуда.

Қорытынды

Бұл әдістемелік құралда ұлттық мектеп оқушыларының көптілділігін қалыптастыру міндеті қойылған. Бұл арада, Қазақстан аумағы және Азия мемлекеттерінің ұлтаралық қатынас құралы болып отырған қазақ тіліне ерекше көңіл бөлінген. Қазақ тілін меңгеру, оқушыларға Қазақстанның кез келген жоғары оқу орнына түсуге мүмкіндік туғызады. Сондықтан, қазіргі уақытта ұйғыр, өзбек және тәжік тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту өзекті мәселе болып отыр.

Аталған мектептер оқушыларының қоғамдық өмірдің әр саласында міндетін белсенді түрде атқарып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін меңгеруі, функционалды сауаттылықтың дамуымен тығыз байланысты. Сондықтан, әдістемелік құралда мазмұнның бөліктерінің оқыту нәтижелерімен ара қатынасын салыстыру мәселесі көрсетілген.

Тілдік, өйлеу, қатынас, этномәдени құзыреттерін меңгерудің барлық аспектілері, сондай-ақ функционалды сауаттылықты қалыптастырудан тұратын, біздің еліміздің мемлекеттік тілі ретінде қазақ тілін оқудың ерекшеліктері анықталған. Соңғысы, белгілі бір қауымның мүшесі ретінде жеке адамның тіршілік қарекеттерінің барлық саласында, «Қазақ тілі» пәні шегінде қазақ тілін пайдалана білуінен өрінеді. Ол үшін қазақ тілі бойынша жаттығулар жүйесінен көрініс табуға тиіс функционалды сауаттылықтың мазмұны атап көрсетілген.

Тілдік емес әндерді қазақ тілінде оқыту үдерісінің ерекше мәні бар. Сондай-ақ, «Қазақстан тарихы», «Алгебра және анализ бастамалары», «Геометрия», «Физика» пәндері үлгісінде қазақ тілінде қатынастық құзыретінің және функционалды сауаттылықты қалыптастыру жолдары анықталған. Олар, ұғымдық аппаратты игеру бойынша қазақ тілінде оқу жағдайында қатынас ұйымдастыру, терминологиялық ұғымдарды белсендіру, тақырып шегінде пәрменді грамматикалық құрылымдарды пайдалану, өмірлік жағдайларға байланысты функционалды сауаттылықты қалыптастыру бойынша жұмыс (мысалы, физикалық заңдармен қоршаған әлемнің қандай да бір құбылыстарын түсіндіру, математикалық емес, өмірлік тәжірибелік бағдарланған есептер шығару) болып табылады.

Ұлттық мектептерде көптілдікті дамыту аспектісінің әдістемелік ұсыныстары мынадай:

1) Екінші тілде меңгеру үшін тақырып бойынша маңызды тармақтар бөлінгенде, қолда бар оқу материалын құрылымдау негізінде оқу үдерісін жоспарлау (біздің жағдайда – қазақ тілінде оқытпайтын мектептер үшін қазақ тілінде);

2) Интерактивтік әдістер: маңызды сөздерге сүйеніп сұрақтарға жауаптар беру, нақтылау жағдайына бұру, қайталап сұрау, синонимдер келтіру, толықтыру, ұғымды көршісіне түсіндіру, қоршаған әлемдегі оқып білген заңдылықтарды білдіруге мүмкіндіктер табу жолымен екінші тілде оқу үдерісіне оқушылар белсене араласқан кезде, функционалды -семантикалық негізде пәнді оқыту;

3) Қылатын тақырып шегінде әлеуетті өмірлік жағдайлар жоспарлау, олардың негізінде рөлдер ойнатылу, өйлегенде ұғымдар мен тақырыптың негізгі тезистерін екінші тілде қолдану, пәнді ахуалдық негізде оқыту;

4) Пәнді оқыту, екінші тілде эссе жазу, оқып білгенді екінші тілде монолог түрінде айтып беру;

5) Екінші тілде пәнді оқыту функционалды сауаттылықтың қалыптасуымен тығыз байланысты, онда қушылар екінші тілде қатынастық біліктерге ие болады және қандай да бір өмірлік ахуалда білімдерін қолдану үдерісін екінші тілде түсіндіре алады.

Ана тілі және мемлекеттік тілдерде бағдарламалық материалды бір уақытта меңгеруді қамтамасыз ететін, ұлттық мектептердің барлық сыныптары үшін барлық мектеп пәндері бойынша тапсырмалар жүйесін жасауды жоспарлау, осы жұмыстың қорытындысы болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. Қазақстан халқына Жолдауы: Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007. – 16 б.
2. Тілдерді дамыту мақсатында 2011 -2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
3. Песталоци И.Г. Избр.пед. произв. В 3-х томах. – Т.3. – М., 1965.
4. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Қарапайым деңгей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1926-2009». – Астана, 2009.
5. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Орта деңгей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1929-2009». – Астана, 2009.
6. Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты. Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Ортадан жоғары деңгей. Жалпы меңгеру. ҚР СТ 1925-2009». – Астана, 2009.
7. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас. – Алматы, 2005. – б.119.
8. Булатбаева К.Н. Функционально-коммуникативная технология обучения русскому языку в казахской школе. – Павлодар, 2005. – с.125.

Мазмұны

Кіріспе	3
1 Пәнді көптілді меңгерудің тәжірибесінен	5
2 Пәнді көптілді меңгерудің дидактикалық тұрғысы	11
3 Тілдік құзыретін және пән бойынша функционалды сауаттылығын дамыту мазмұны, әдістері және нысандары бойынша ұсынымдар	14
Қорытынды	27
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	29

Введение

Социолингвистические проблемы развития полиязычия освещены следующих работах казахстанских ученых: Билингвизм как средство формирования культуры межнационального общения нравственного воспитания школьников (Кашкимбаев З.) [1]; Языки народов Казахстана и их взаимодействие (Хасанов Б.Х.) [2]; В условиях активного билингвизма (К. Закирьянов); Билингвальное образование: вызов времени (М.К. Исаев) [3].

Двуязычие и многоязычие ими характеризуется как наличие и функционирование в пределах одного общества (обычно - государства) двух или нескольких языков. Двуязычие (билингвизм) – гармоничное сочетание функции своего национального языка и языка международного, межнационального общения. Как пишет в своей работе «Этнокультурное образование» Ж. Наурызбай, «билингвизм – объективная необходимость в многоязычном обществе, вызываемая потребностями индивида в знании родного и государственного (для казахов официально применяемого в органах власти и управления русского языка)».

Хасанов Б.Х. считает: «Для личности ее двуязычие – это средство выражения мысли, познания действительности и средство коммуникации в многоязычном обществе: при этом основной его компонент (родной язык) является характерным компонентом национального, другой же компонент (второй язык) - средством познания личностей, представляющих разноязычные национальности и освоение культурных ценностей других народов. Велика роль двуязычия в формировании гармонически развитой личности, для которого оно – важное средство всестороннего развития и самовыражения в многонациональном обществе» [2].

Двуязычие (многоязычие) – это явление социально закономерное и необходимое в многонациональном государстве.

Особенности языковой ситуации в Казахстане.

По критерию владения казахско-русским двуязычием территорию Казахстана можно разделить на три категории: первая категория – города Алматы, Астана и Северо-Казахстанская, Павлодарская, Костанайская, Восточно-Казахстанская, Акмолинская области; вторая категория – Мангистауская, Карагандинская, Жамбылская, Западно-Казахстанская области; третья категория – Актюбинская, Алматинская, Атырауская, Кызыл-Ординская и Южно-Казахстанская области. Соответственно определяется и уровень владения двумя языками в организациях образования.

Интересными представляются данные Г.И.Исимбаевой, предпринявшей анкетирование 702 выпускников общеобразовательных школ г.Алматы, из которых 354 человек были учащимися казахских школ, 348 человек - русских школ. Этнический состав респондентов был представлен 13 национальностями - казахами (60,54%), русскими (25,64%), уйгурами (5,13%), корейцами (2,27%), татарами (1,56%), армянами (1,28%), немцами (0,99%), украинцами (0,71%), узбеками (0,56%), чеченцами (0,56%), азербайджанцами (0,28%), греками (0,28%), дунганцами (0,14%). Как отмечает автор, состав казахских школ в

основном был моноэтническим, в то время как в русских школах обучались 51,5% школьников русской национальности, 20,3% казахов, 28,2% других этносов.

Разработанная для проведения социолингвистического обследования анкета ставила целью выяснить минимально необходимую информацию о языковой биографии респондентов, а также особенности их языкового самосознания. Другая часть вопросов использовалась для определения мотивации изучения того или иного языка среди школьников. Из 425 респондентов-казахов 82,8% (352 чел.) заявили, что знают казахский язык лучше, чем русский, в то же время остальные 73 респондента (17,2%) отметили свой более высокий уровень владения русским языком, чем казахским, хотя все они назвали этнический язык родным. Опрошенные русские учащиеся родным языком определили этнический русский и владели только им. Среди учащихся других национальностей 8,3% уйгуров, 22% армян, 25% узбеков, 36% татар, 43% корейцев, 57% немцев, 60% украинцев отметили в качестве родного русский язык, тогда как 9% респондентов-татар, 16% уйгуров, 26% узбеков, 100% азербайджанцев заявили, что знают казахский язык лучше, чем русский.

95,6% респондентов-русских считали необходимым изучение государственного языка, 98,6% казахов подчеркнули важность владения русским языком. 94,8% учащихся иных национальностей отметили необходимость изучения русского языка, 97,9% из них полагали нужным изучать казахский язык. Таким образом, абсолютное большинство опрошенных учащихся выразили мнение о необходимости изучения русского и казахского языков. Г.И.Исимбаева, основываясь на результатах социолингвистического анкетирования выпускников общеобразовательных школ г. Алматы, полагает, что полученные данные достаточно объективно отражают картину распределения языков обучения, языковой идентификации, косвенных и прямых данных самооценки респондентами владения языками [5].

Действительно, при расширении сфер применения государственного казахского языка русский язык сохраняет стабильное положение, особенно при выборе языка обучения в образовательном пространстве северных, центральных и восточных регионов республики, что на основе статистических данных будет показано ниже.

Новые социально-политические реалии Казахстана как суверенного государства требовали новой языковой политики, которая должна была бы отвечать потребностям полиэтнического населения страны и учитывать особенности языковой, демографической и политической ситуации. Характеристика языковой ситуации в тот период требовала и требует в настоящее время интерпретации языковых процессов политологами, социологами, правоведами и лингвистами, так как необходимость выработки эффективной государственной языковой политики предполагает адекватную оценку реальной языковой ситуации.

Оптимальная модель функционального развития языков, определенная в Концепции, предполагала и создание оптимального языкового пространства государства, в связи с чем требовалось четкое определение функционального

соотношения языков, при котором государственный язык должен был занять достойное место. Поставленная цель придать казахскому языку функции языка межнационального общения требовала принятия нового законодательства и четких государственных программ функционирования и развития языков.

Концепция также гарантировала русскому языку сохранение в полном объеме тех социальных функций, которыми он обладал в середине 90-х годов XX века уже в независимом Казахстане. Согласно Концепции, интересы экономического и научно-технического развития страны определяют востребованность знаний и образования, получаемых на русском языке. Сохранение сферы функционирования русского языка обеспечивается стремлением Казахстана к интеграционным процессам, сохранению единого культурного и образовательного пространства со странами СНГ.

1 Изучение и обобщение передового опыта полиязычного обучения в национальных школах

При анализе данных по отдельным регионам Казахстана установлен наиболее высокий процент обучающихся на государственном языке в Кызылординской, Мангистауской, Атырауской и Южно-Казахстанской областях, где из общего числа школьников в казахских школах проходят обучение соответственно 99,35%, 81,95%, 80,80%) и 71,37% учащихся. Поскольку в Южно-Казахстанской области сосредоточены крупные узбекская и таджикская диаспоры, здесь процент обучающихся на языках национальных групп достигал 16,11%.

Большой процент учащихся предпочел казахский язык обучения также в Жамбылской, Актюбинской, Алматинской и Западно-Казахстанской областях, составивший соответственно 69,28%, 68,0%, 62,45% и 58,68%. Необходимо указать, что в Алматинской области проживает большая уйгурская диаспора, в связи с чем 4,93% школьников обучались на уйгурском языке.

Другие данные получены в Северо-Казахстанской, Костанайской, Акмолинской и Карагандинской областях, где процент обучающихся на русском языке был соответственно 80,14%, 78,23%, 69,66%, 58,54%. Установлено также, что более половины учащихся в гг.Астана и Алматы обучались в русских школах - 63,52% и 63,67% соответственно.

В Восточно-Казахстанской области определен приблизительно паритетный выбор учащимися государственного казахского и русского языков: соответственно 48,18% и 51,76%.

При анализе данных о распределении по языкам обучения численности учащихся общеобразовательных школ, с одной стороны, и колледжей, с другой, в целом по республике отмечен больший процент обучающихся на русском языке среди учащихся колледжей по сравнению с учащимися школ. По-видимому, это можно объяснить целенаправленной и большей, чем у школьников, ориентацией учащихся колледжей на приобретение профессии, что напрямую связано с изучением специальной литературы, которая до сих пор издается на государственном языке в недостаточной степени. Кроме того, колледжи сосредоточены в городской местности, где в основном (за исключением южных городов республики) исторически сложилась русско-казахская языковая среда.

Наряду с достаточно развитым казахско-русским двуязычием в организациях образования, в некоторых приграничных районах с Узбекистаном существует трех- и четырехязычие (узбекско-казахско-таджикско-русское полиязычие; таджикско-казахско-русское полиязычие; уйгурско-казахско-русское трехязычие и др.). В Южно-Казахстанской области насчитывается 57 школ с узбекским языком обучения, 83 школы с казахским и узбекским языками обучения, 2 школы с таджикским языком обучения, 10 школ с казахским и таджикским языками обучения. Школы с таджикским языком обучения расположены в Сарыагашском и Мактааральском районах, школы с узбекским языком обучения в городах Чимкент, Кентау и Туркестан, а также в

районах Сарыагашском, Мактааральском, Сайрам, Толе би, Тулькибас, Созак и Казыгурт. В школах с таджикским языком обучения выявлена низкая методическая обеспеченность предметов «Родной язык» и «Родная литература». В ходе изучения состояния преподавания названных предметов выяснилось, что имеет место несоблюдение государственного общеобязательного стандарта образования, использование учебников Таджикистана; в школах с узбекским языком обучения используют устаревшие учебные программы 2004 года, обнаружился недостаток учебников (2-3 учебника на класс).

В Алматинской области насчитывается 64 школы, в которых обучение осуществляется на уйгурском языке, из них 12 школ лишь с уйгурским языком обучения (один язык обучения), 52 школы с казахским и уйгурским языками обучения (два языка обучения). Их географическое расположение: в Уйгурском районе – 29, в Панфиловском районе – 14, в Енбекшиказахском районе – 15, в Талгарском районе – 6. В школах, кроме уйгурского языка и литературы, учебные предметы ведут учителя с казахским языком обучения; также выявилась недостаточная обеспеченность учебно-методическими комплексами школ с уйгурским языком обучения.

В северных регионах Казахстана обнаружилось моноязычие у лиц русской национальности. Казахско-русское двуязычие на уровне повседневного общения развито в южном регионе Казахстана.

Население Казахстана в аспекте полиязычия владеет двумя-тремя языками в силу социально-географических условий (проживание в естественной казахской речевой среде, локальной узбекской/уйгурской/таджикской и т.д. среде). Однако востребованность вхождения казахстанского общества в мировое образовательное пространство диктует развитие полиязычия с одним мировым языком. Разработаны анкеты и проведено анкетирование среди а) учащихся школ и студентов в целях изучения спроса на овладение двумя и более языками, б) профессорско-преподавательского состава и учительства в целях выявления существующих проблем по формированию и развитию полиязычия; в) родительской общественности в целях определения траектории языкового развития детей.

Статистические данные, представленные в Госпрограмме, позволяли определить стартовые условия для ее практической реализации, т.к. молодое поколение отличается наибольшей лингвистической восприимчивостью.

Функционируют 15 Назарбаев Интеллектуальных школ, 2 школы «Мирас», 2 школы «Хэйлибери», 29 казахско-турецких лицеев с полиязычным обучением. В казахско-турецких лицеях обучение ведется на 4-х языках: математика, информатика и предметы естественного цикла – на английском языке; казахский язык и литература, история и география Казахстана, основы государства и права, всемирная история – на казахском языке; всемирная география, турецкий язык – на турецком языке; русский язык и литература – на русском языке. Учебный план Школы «HaileyburyAlmaty» основан на стандартах обучения Великобритании, преподавание в 1-2-х классах школы осуществляется учителем и двумя его помощниками. Помощники владеют

тремя языками: казахским, русским, английским. Основные обязанности помощников – объяснение неясных моментов и их перевод с английского языка на казахский/русский, стимулирование интереса к занятиям и помощь в интенсивном изучении английского языка. В учебном плане для уровня основной и старшей школы введены обязательные экзаменационные предметы: английский язык, казахский язык (для граждан Казахстана), математика. Проанализирован опыт организации полиязычного образования в Международной школе «Мирас».

Наряду с положительным опытом развития полиязычия в отдельных школах, массовая школа до сих пор не перешла к системной организации полиязычного образования. Выявлено отсутствие отечественных учебников для качественной организации полиязычного учебного процесса, нет методических разработок по полиязычному воспитательному процессу. Особыми проблемами являются недостаток специалистов, преподающих предметы естественно-математического цикла (физика, биология, география, математика, химия, информатика) на английском языке, в национальных школах – на государственном языке, отсутствие условий для переподготовки и повышения квалификации учителей естественно-математического цикла на трех языках.

В 2012-2013 учебном году в пилотном режиме в 35 школах Казахстана внедряется полиязычие в изучении школьных предметов.

Как сообщает Rm.kz со ссылкой на данные Министерства образования и науки РК, в Казахстане 33 школы реализуют обучение на трех языках, где предметы естественно-математического направления изучаются на английском языке.

Кроме того, в последние годы апробируется в 35 школах полиязычие в школьной программе, а также изучение английского языка с 1 класса и в дошкольном образовании.

При этом базовой площадкой для апробации прорывных концептуальных подходов, стандартов, методологий среднего образования являются "Назарбаев Интеллектуальные школы".

Для успешной реализации данной программы необходимо разработать экспериментальную программу полиязычного обучения для трансляции опыта в общеобразовательные школы, внедрить систему оценивания учебного процесса, для оценки не только знаний, но и навыков, а также интегрировать воспитательный компонент в содержание предметов.

Помимо этого, совершенствуется формат и содержание повышения квалификации педагогических работников. Созданы Центры педагогического мастерства при "Назарбаев Интеллектуальных школах" и Национальный центр переподготовки педагогических кадров АО "Өрлеу", которые позволят за 5 лет охватить свыше 125 учителей.

Следует отметить, что по поручению Президента РК Министерством образования и науки разработан Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 – 2015 годы, который является одним из новых подходов в развитии образования. Он направлен на

обеспечение системной деятельности по развитию функциональной грамотности у школьников.

"Реализация Национального плана повысит конкурентоспособность наших педагогов и детей в международном образовательном пространстве", - подчеркивается в информации МОН РК. «Качественный рост человеческого капитала в Казахстане. Это, прежде всего, образование и здравоохранение. В ходе модернизации системы образования нам важно внедрять в процесс обучения современные методики и технологии», - сказал Президент РК Н.А.Назарбаев в Послании народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития» [6].

Сегодня одним из приоритетных направлений в современной системе казахстанского образования является создание инновационной полиязычной модели. Необходимость качественным владением иностранным языком выпускниками современной школы - это назревшая жизненная необходимость, поскольку интенсивные темпы и уровень развития науки и техники в мире требуют свободного владения иностранными языками для более качественного и полноценного получения необходимых теоретических и практических знаний, умений и навыков.

Республиканский научно-практический центр «Дарын» Министерства образования и науки Республики Казахстан ежегодно проводит научно-практический семинар по проблеме полиязычного образования. Целью республиканских семинаров является распространение педагогического опыта работы общеобразовательных организаций для одаренных детей с обучением на трех языках в формировании модели полиязычного образования посредством внедрения инновационных методов и форм обучения.

Республиканский научно-практический центр «Дарын» совместно с Карагандинским государственным университетом им А. Букетова как базовым вузом по развитию полиязычия разработал Программу развития полиязычного образования в школах Казахстана на 2012-2020 годы.

Программа развития полиязычного образования в школах будет способствовать приведению в единую систему наработанной практики полиязычного образования в специализированных школах с обучением на трех языках, а именно разработке и утверждению республиканского плана издания учебной и учебно-методической литературы для полиязычного образования, создавать авторские коллективы по их разработке.

В специализированных школах для одаренных детей педагоги школы успешно работают над развитием коммуникативной компетенции учащихся, умением презентовать свои идеи, формированием критического мышления, владеют популярными в современном мире IT-технологиями. Развитие полиязычного образования - один из ключевых факторов повышения конкурентоспособности казахстанских выпускников на международном уровне [7].

С 2007-2008 учебного года на основании приказа Министерства образования и науки Республики Казахстан от 7 августа 2007 года № 387 для определения основных направлений качественного образования на уровне

мирового стандарта было начато осуществление нового образовательного проекта по внедрению обучения на трех языках в 31 специализированной школе для одаренных детей.

Учитывая положительный опыт по реализации полиязычного обучения в казахско-турецких лицеях, Карагандинской областной школы-интерната для одаренных детей «Мурагер», международной школы «Мирас», МОН РК было принято решение о поэтапном внедрении обучения на трех языках с 7-го класса в школах, предложенных областными, г.г. Астаны и Алматы департаментов образования.

Осуществление данного проекта предусматривает ежегодное увеличение классов и постепенный переход всей школы к обучению на трех языках. Согласно приказу МОН РК областным, г.г. Астаны и Алматы департаментам образования было поручено организовать деятельность специализированных школ по внедрению обучения на трех языках общеобразовательных предметов с 7 класса, предусмотрев изучение одного или нескольких предметов естественно-математического цикла на английском языке, казахского языка и литературы, истории Казахстана в школах с русским языком обучения - на казахском языке, по программе школ с казахским языком обучения; русского языка и литературы в школах с казахским языком обучения - на русском языке, по программе школ с русским языком обучения.

Согласно Плану мероприятий по внедрению обучения на трех языках РНПЦ «Дарын» был проведен ряд учебно-методических семинаров, научно-практических конференций для руководителей и учителей-предметников вышеуказанных школ, а также проведен мониторинг по итогам учебного года.

Проведенный анализ образовательной деятельности в вышеуказанных классах свидетельствует о целесообразности реализации данного проекта [8].

В Костаное организовано 2 экспериментальных класса, где внедряется полиязычная система обучения. Это классы в средней школе №9 и интернате для одаренных детей им. И.Алтынсарина. Новая система подразумевает изучение общеобразовательных предметов на трёх языках: русском, казахском и английском. Но если с русским и казахским языком проблем нет, то предметников, знающих свою дисциплину на английском, практически нет. Уже закуплены учебники для полиязычных классов. Помощь на первом этапе будут оказывать преподаватели казахско-турецкого лицея, где такая система полиязычного обучения реализуется на протяжении десятка лет.

Национальная академия образования имени Ы.Алтынсарина активно работает над подготовкой методических пособий для учителей и учебных пособий для учащихся в рамках научного проекта «Научно-методическое обеспечение полиязычного образования в системе средней и высшей школы».

2 Определение содержания, методов и форм работы по внедрению передового опыта полиязычного обучения в национальных школах

Полиязычие учащихся школ является базовой составляющей учебно-познавательной компетентности и имеет собственную структуру. Полиязычие проявляется в коммуникативной деятельности человека. Структуру процесса развития полиязычия составляют *мотивационный, когнитивный, деятельностный компоненты*.

Мотивационный компонент процесса развития полиязычия характеризуется направленностью на осознание учащимися собственных потребностей, целей и ценностно-смысловых представлений в овладении несколькими языками; на активное включение учащихся в полиязычное общение в условиях школы; на положительную мотивацию к проявлению компетентности.

Когнитивный компонент процесса развития полиязычия характеризуется направленностью на освоение совокупности школьных предметов на двух языках с учетом функциональной необходимости иноязычного владения предметом в дальнейшей жизни школьника.

Деятельностный компонент процесса развития полиязычия характеризуется формированием умений, накоплением опыта успешного использования средств языка в речевой и коммуникативной деятельности для решения различных задач, способствующих развитию учебно-познавательной и полиязычной компетентности.

Школьные предметы предоставляют для развития полиязычия школьников следующие возможности:

- обеспечение одновременного освоения содержания предмета и второго языка (государственного, иностранного);
- обеспечение достижения целей через специальные технологии планирования и обучения;
- обеспечение выработки умений посредством переноса моделей общения на учебный процесс;
- обеспечение ориентации на развитие коммуникативной компетенции, способствующей прочному формированию навыков общения на вторых языках.

Организация процесса развития полиязычия

Содержательные условия формирования полиязычия сориентированы на структурирование содержания предмета таким образом, чтобы учащиеся могли усвоить весь учебный материал с опорой на функциональные языковые средства. Функциональными языковыми средствами выступают тематические блоки, функционально-семантические поля, семантические группы слов, синонимические ряды (слова, словосочетания, предложения), антонимические пары, которые выделяются из учебного текста на определенную тему. Кроме того, особое место занимает лексический минимум по тематическому блоку, представленный в виде трехязычного словаря (учитель по плану организации полиязычного образования в школе может ограничиться двумя языками). Для освоения содержания учебного предмета новый материал представляется в

виде семантически классифицированной таблицы, на основе которой осуществляется интерактивное использование ключевых слов, сочетаний и более сложных синтаксических конструкций на изучаемом языке.

Приведем некоторые фрагменты занятий по теме «Ликвидация ханской власти» из опыта преподавания «Истории Казахстана» (таблица 1).

Задание 1: Изучите содержание функционально-семантической таблицы на русском/уйгурском/узбекском/таджикском языке, ответьте на следующие вопросы:

1. Каковы предпосылки ликвидации ханской власти в Казахстане? Какие причины ускорили данный процесс? Используйте слова из первой графы ФСТ.

2. Охарактеризуйте изменения, которые произошли согласно «Уставу о сибирских киргизах». Используйте слова из второй графы ФСТ.

3. Как проходило внедрение «Устава об оренбургских киргизах» в Младшем жузе? Используйте слова из третьей графы ФСТ.

4. Сделайте выводы о последствиях принятия данных реформ. Используйте слова из четвертой графы ФСТ.

Таблица 1 – Функционально-семантическая таблица по теме «Ликвидация ханской власти» (русский вариант)

Предпосылки ликвидации ханской власти в Казахстане	«Устав о сибирских киргизах»	«Реформа в Младшем жузе»	Последствия принятия реформ
-В первой половине XIX века-изменения в казахском обществе; -Развивается местная промышленность: ловля рыбы, добыча соли, освоение цветных металлов и каменного угля; -Рост числа жатаков; -Оживление торговых связей со Средней Азией; -Май 1803 г.- купцы содержат вооруженные отряды для	-1822 г.- «Устав о сибирских киргизах» - только для Среднего жуза; - Автор «Устава о сибирских киргизах» - Сперанский; -Цель принятия: ликвидация традиционной политической системы, изменение административного, судебного и территориального управления; Административные изменения: -Деление Среднего жуза на аулы, волости, округа; -Руководил округом на	-1824 г.- «Устав об оренбургских казахах»- только для Младшего жуза; -Автор «Устава об оренбургских киргизах» - Эссен; -Принят Азиатским комитетом; - Цель принятия: ликвидация традиционной политической системы; -Последний	-Изменение политическое облика казахских земель, положила конец родовым распрям; -Расширение колониальной политики России; -Ограничение привилегий аристократий; -Население боялась угнетения; -Оппозицию в степи возглавлял

<p>охраны; - Появление новых торговых центров: Петропавловск, Акмолинск, Семипалатинск; -Расширение казахско-русской торговли; -Предпосылки: социально-политические изменения в конце XVIII- начале XIX вв. -Политическое деление Среднего жуза: назначение двух ханов- Уали и Букея</p>	<p>ага-султан – он избирался на 3 года; -Волостью руководил волостной султан-власть переходила по наследству; - Аулом руководил аульный старшина- он избирался на 3 года; Судебные изменения: -Судебные дела делились на 3 категории: уголовные, исковые, жалобы на управление; -Управление передали Пограничному управлению -управлял пограничный начальник-неограниченные полномочия; -Расширялась торговля между Россией и Казахстаном; -Поощрялась караванная торговля; -Запрещалась продажа вина;</p>	<p>хан Младшего жуза-Шергазы. -Деление Младшего жуза на три части; -Казахов делили на близ линейных и степных; -Создание дистанций-54.</p>	<p>султан Каратай Нуралиев; -Ханская власть сохранялась до 1845 года только в Букеевской Орде.</p>
--	--	--	--

Задание 2:

Изучите содержание функционально-семантической таблицы на казахском языке, ответьте на предыдущие вопросы на этом языке (таблица 2).

1. Қазақстандағы хандық биліктің жойылуының басты негіздері? Оның себептерін ашып айт? Кестенің бірінші бағанындағы сөздерді қолдан.

2. «Сібір қырғыздары туралы Жарғы» бойынша қандай өзгерістер болды? Кестенің екінші бағанындағы сөздерді қолдан.

3. «Сібір қырғыздары туралы Жарғыны» Кіші жүзде қалай жүзеге асырылды? Кестенің үшінші бағанындағы сөздерді қолдан.

4. Аталған реформаларды қабылдаудың салдары туралы қандай тұжырымдар жасайсың? Кестенің төртінші бағанындағы сөздерді қолдан.

Таблица 2 – «Хандық биліктің жойылуы» тақырыбы бойынша функционалды-семантикалық кестесі (қазақша нұсқасы)

Қазақстандағы хандық биліктің жойылуының басты негіздері	«Сібір қырғыздары туралы Жарғы»	«Кіші жүздегі реформа»	Реформа қабылдаудың салдары
<p>-XIX ғасырдың бірінші жартысында-қазақ қоғамындағы өзгерістер; -жергілікті өндіріс дами бастайды: балық аулау, тұз алу, түсті металдар мен тас көмірін өндіру; -Жатақ сандарының өсуі; -Орта Азиямен сауда байланыстарының жандануы; -1803ж. мамыр айы-саудагерлер өздерінің қауіпсіздіктері үшін әскери отрядтарын ұстаған; - Петропавл, Ақмола, Семейде жаңа сауда орталықтарының ашылуы; -Қазақ-орыс саудаларының кеңейтілуі; -Басты негіздері: XVIII ғ. аяғы мен XIXғ. басындағы әлеуметтік-саяси өзгерістер. -Орта жүздің саяси бөлінуі: Уәли мен Бөкей ханның тағайындалуы</p>	<p>-1822 ж.- «Сібір қырғыздары туралы Жарғы» -тек Орта жүзге қатысты еді; -«Сібір қырғыздары туралы Жарғы» авторы - Сперанский; -Қабылдау мақсаты: дәстүрлі саяси жүйені жою, әкімшілік, сот және аймақтық басқаруды өзгерту; Әкімшілік өзгерістері: -Орта жүздің ауыл, болыс, қтарға бөлінуі; -Аймақты аға-сұлтан басқарған – ол 3 жылға тағайындалған; -Болысты болысты сұлтан басқарған- билік мұрагерлік жолмен берілген; - Ауылды ауылды старшина басқарған- ол 3 жылға сайланған; Сот өзгерістері: -Сот істері 3 категорияға бөлінген: қылмыстық, талаптық, басқару ісіне қатысты арыздар; -Басқару ісі Шекаралық басқармаға берілді –оны шекаралық бастық басқарды- өкілеттігі шектеусіз болды -Ресей мен Қазақстан арасындағы сауда кеңейтілді;</p>	<p>-1824 ж.- «Орынбор қазақтары туралы Жарғы»- тек Кіші жүзге қатысты еді; -«Орынбор қазақтары туралы Жарғының» авторы - Эссен; -Азиаттық комитетпен қабылданған; - Қабылдау мақсаты: дәстүрлі саяси жүйені жою; -Кіші жүздің соңғы ханы- Шерғазы. -Кіші жүздің үшке бөлінуі; -Қазақтарды жақын тұратын және дала қазақтары деп екіге бөлген ; -54 ұзындығының құрылуы.</p>	<p>-Қазақ жерлерінің саяси түрде өзгеруі рулар арасындағы тартыстарды тоқтатты; -Ресейдің отаршылдық саясатының кеңеюі; - Аристократтардың артықшылығы шектелді; -жергілікті тұрғындар қанаушылықтан үрейленді; -Қазақ даласының қарсылық білдірген іс-әрекетін Қаратай Нұралиев жүргізді; -Хандық билік 1845 жылға дейін тек Бөкей Ордасында сақталды.</p>

	-Кереуен саудасы ғал жылжыды; -Шарап сағу тыйым салынды;		
--	---	--	--

Учебные задачи должны быть направлены на развитие способности воспроизводить изученное на втором языке, в рамках темы решать типовые учебные задания, обеспечивающие взаимодействие с собеседником, социумом на базе преимущественно практикоориентированных знаний (*сведения, научные понятия, инструкции, навыки работы с таблицами, графиками, интерпретация и резюмирование информации*).

Например, формирование грамматических навыков говорения осуществляется за счет специально отобранных семантических типов элементарных высказываний.

Одним из главных препятствий развития полиязычия в Казахстане считается ориентация на абстрактную языковую систему, которая «удобна» для отслеживания результатов обучения языковой дисциплине. Авторы учебных программ и учебников до сих пор в качестве основного материала представляют линейную языковую систему. Такой консервативный подход не позволяет эффективно использовать учебное время для достижения конечного результата – полиязыковой компетенции. Стартом для перехода на качественное обучение нескольким языкам следует считать пересмотр языковых средств как единиц обучения. Необходимо унифицировать высказывания на семантической основе и вывести единую логическую основу развития речи. Таковыми являются семантические типы элементарных высказываний, на основе которых можно изучать параллельно несколько языков. Например, одним из семантических типов высказываний является «Субъект и его признак». Он пронизывает все потенциальные тематические поля, отражающие реальную действительность, и служит основой для сопоставительного изучения разноязыковых средств в данной семантической рамке.

Наглядное параллельное представление систем минимальных синтаксических конструкций в разных языках, обслуживающих определенный смысл, позволит обучающимся практическим путем освоить способы его выражения. Следующий этап – подстановка разных слов аналогичных частей речи в данные конструкции. Обязательным условием является лексическая конкретизация данных структур в рамках заданного тематического поля.

На казахском языке: *Бала ақылды/ байсалды/ тапқыр/ елгезек/ тәрбиелі. Үй кірпіштен/ағаштан/тастан салынған. Бөлме – бесінші/алтыншы/жетінші/ сегізінші/ он бесінші/ жиырма бесінші/ отыз бесінші/қырық бесінші. Тақырып оқылған/ талқыланған/ оқылмаған/талқыланбаған.*

На русском языке: *Мальчик добрый/ умный/ спокойный/ находчивый/ чуткий/ воспитанный. Дом - из кирпича/ из дерева/из камней. Комната пятая/шестая/седьмая/восьмая/ пятнадцатая/двадцать пятая. Тема*

изученная/ изучена/ обсужденная/обсуждена.

На английском языке: *The boy is kind/ clever/ calm/creative/sensitive/ well-brought up/ . The house is made of brick/ wood/stone. Room is number five/six/seven/ eight/fifteen/ twenty-five. The topic has been studied/ discussed.*

Это обеспечивает как закрепление грамматической конструкции, так и обогащение словарного запаса, на основе которых планируется этап распространения данных минимальных структур: *Бала өте мейірімді. Біздің үй кірпіштен салынған. Келесі бөлме – бесінші.*

Далее следуют этапы осложнения (обособленными конструкциями) и усложнения (предикативными частями) по конкретному алгоритму.

На конкретном примере усвоенная типовая конструкция на 3-4 языках, выражающая определенный типовой смысл суждения, позволяет обучающемуся прилагать его и к другим темам. Таким образом, эффективность изучения нескольких языков зависит от функционально-семантической подачи языкового материала в виде функционально-семантических полей, типовых семантических конструкций, которые можно представить в виде законченного списка. Именно перечень типовых семантико-грамматических конструкций будут служить тем учебным языковым материалом, на основе которого можно добиваться эффективного овладения полиязычием. Отказ от традиционного усвоения линейно представленной языковой системы и введение системы семантических типов элементарных высказываний в сопоставительном аспекте явится прогрессивным шагом казахстанской лингводидактики, так как он является отражением процесса естественного овладения ребенком родного языка, являющегося результатом естественной мотивации его социализации.

Представим относительно заверченный список семантических типов элементарных высказываний, призванный служить функциональным грамматическим материалом, способным «лексикализироваться» в рамках любого тематического поля. Они выведены на основе репертуара элементарных единиц синтаксиса русского языка – синтаксем (Г.А.Золотова). Нам удалось их сгруппировать в блоки и выделить семантические типы элементарных высказываний, состоящих из независимых или предикативно сопряженных синтаксем. Таковыми являются: «Субъект и его физическое действие», «Субъект и его психическое действие», «Субъект и его интеллектуальное действие», «Субъект и его социально-этическое действие», «Субъект и его движение», «Субъект и его признак (характеристика) постоянный/временный/по местонахождению/по времени и т.д.», «Субъект и его состояние (физическое/психическое)», «Субъект и владение им чем-нибудь», «Субъект и отчуждение от него чего-либо», «Субъект и обмен им чего-либо на что-либо», «Множество субъектов и их взаимоотношения», «Целое и часть (части) в их взаимосвязи», «Сравнение чего/кого-либо с чем/кем-либо», «Ограничение/запрет чего/кого-либо (в т.ч. действия)», «Возможное/невозможное/ожидаемое/желательное/нежелательное действие, состояние, свойство» (К.Н. Булатбаева) [9].

При рассмотрении их в виде единиц обучения каждый выделенный семантический тип высказываний представляет собой ядро функционально-

семантического поля (ФСР). Таким образом, каждый семантический тип элементарных высказываний соответствует одноименному ФСР. Эти ФСР обслуживают любые речевые темы и тем самым являются универсальными и достаточными для выражения основных типов семантико-грамматических отношений, т.е. для выражения любых мыслей в связном монологическом высказывании.

Предлагаемый методологический подход к развитию полиязычия предполагает естественное усвоение лексической и синтаксической синонимии на основе сопоставления средств разных языков. Он может явиться базой для минимизации в учебных целях функционального лексико-грамматического материала для любого уровня системы образования. Особенно важен такой отбор при развитии профессионально-ориентированного полиязычия, когда в рамках 2-3 кредитов нужно освоить профессиональный иностранный язык.

Из приведенной классификации отбираются наиболее активные для каждой темы. Могут быть предложены следующие типы заданий:

Задание 3. Выберите из ФСТ на русском/уйгурском/узбекском/таджикском языке предложения-высказывания, в которых

- 1) описывается социально-этическое действие ;
- 1) описывается движение;
- 2) описывается признак (характеристика): постоянный/временный; по местонахождению; по времени и т.д.
- 4) описывается состояние, свойство, характеристика;
- 5) описывается владение субъектом чем-либо;
- 6) описывается отчуждение от субъекта чего-либо;
- 7) описывается преобразование, изменение чего-либо;
- 8) представлены множество субъектов и их взаимоотношения;
- 9) характеризуется целое и части в их взаимосвязи;
- 10) описывается сравнение чего/кого-либо с чем/кем-либо;
- 11) дается ограничение/запрет чего-либо;
- 12) описывается возможное/невозможное, ожидаемое, желательное/нежелательное действие, состояние, свойство;
- 13) описывается эмоционально-оценочное отношение к чему/кому-либо.

Задание 4. Отобранные предложения-высказывания переведите на казахский язык, пользуясь ФСТ на казахском языке.

Особое место в развитии полиязычия должна занимать опора на ситуации общения в условиях реальной действительности.

Задание 5. Разыграйте ситуации на казахском языке. Работа в четырех группах.

1-я ситуация: Феодал и народ. Феодал дает описание ситуации в Казахстане накануне ликвидации ханской власти. Народ по ходу рассказа задает вопросы по данной теме.

2-я ситуация: Сперанский и султаны. Сперанский дает разъяснение

султанам по вопросу «Устава о сибирских киргизах».

3-я ситуация: Эссен и султаны. Эссен дает разъяснение султанам по вопросу ликвидации ханской власти в Младшем жузе.

4-я ситуация: Историк-ученый и слушатели. Обсуждение последствий ликвидации ханской власти.

Технологические условия, направленные на обеспечение технологического компонента формирования полиязычия, предполагающие применение в данном процессе учителями современных педагогических технологий организации самостоятельной работы учащихся, иницирующих самостоятельность в определении цели, планировании и осознании своих действий (*технология проектного обучения, технология развития критического мышления через чтение и письмо - синквейн, концептуальная таблица, написание встречного текста, действительного и проектного резюме, функционально-коммуникативная и когнитивно-коммуникативная технологии обучения*).

Организационные условия, направленные на обеспечение включения учащихся в процесс полиязычного общения на основе установления субъект-субъектных отношений, в частности использование ролевых игр посредством разных речевых ситуаций, применение новых форм оценивания учебных достижений (*оценка уровня сформированности умений диалогического и полилогического общения с помощью: ситуационных заданий, презентации проектов, организации дебатов, формирования портфолио*). Например, в выбранной нами теме можно дать следующее задание на дом: Подготовить круглый стол на казахском языке на тему «Ликвидация ханской власти». На основе выступления подготовить презентацию на казахском языке (в форме слайдов).

Таким образом, система упражнений или заданий будет иметь следующее содержание:

- 1) задачи на формирование знаний о способах учебно-познавательной деятельности;
- 2) задачи на формирование умений обобщать информацию;
- 3) задачи на формирование умений прогнозировать содержание;
- 4) задачи на формирование умений отбора и систематизации языковых средств в соответствии с применяемым функциональным стилем;
- 5) задачи на формирование предметных учебно-познавательных умений (практическое владение вторым языком в письменной и устной разновидностях в рамках изучаемой темы);
- 6) задачи на формирование умений участвовать в проектной деятельности;
- 7) задачи на формирование информационных учебно-познавательных умений.

3 Разработка методических рекомендаций по внедрению передового опыта полиязычного обучения в национальных школах

Функциональная грамотность учащихся определяется как уровень образованности, являющийся необходимой составляющей современного школьного образования, представляющий совокупность предметных, межпредметных, интегративных знаний, умений, навыков и способов решения функциональных проблем, которые применяются обучаемыми в процессе деятельности, связанной с процессом восприятия, преобразования информации, решения типовых учебных и жизненных задач, а также задач взаимодействия с обществом [10].

В условиях школьного образования формирование функциональной грамотности происходит на основе компетентностного подхода, так как проблема устаревания знаний и прогнозирования поля будущей профильно направленной и затем профессиональной учебной деятельности ориентирует процесс обучения школьников на развитие компетентностей, способствующих реализации концепции «образование через всю жизнь». Функциональная грамотность школьников должна стать основой для дальнейшего развития учебно-познавательной компетентности будущих граждан страны: наличие определённого уровня функциональной грамотности обуславливает образовательный базис развивающейся компетентности.

В рамках компетентностного подхода структурными компонентами функциональной грамотности школьников являются мотивационный, когнитивный, деятельностный, рефлексивный компоненты.

Формирование функциональной грамотности происходит через основной содержательный компонент языкового или неязыкового учебного предмета.

Формирование функциональной грамотности как основы развития школьников осуществляется в процессе изучения предметов при реализации содержательных, технологических, организационных условий.

Содержательными условиями являются тематическое поле и соответствующее ему функционально-семантическое поле, которые служат объектом изучения.

Технологическими условиями являются применение технологий полиязычного обучения языковым и неязыковым предметам, использование информационно-коммуникационных технологий по переработке и презентации освоенного материала.

В современном мире доминирующее положение начинает занимать письменный язык. В этих целях для развития государственного языка в условиях национальной школы необходимо усилить функциональное использование государственного языка.

В данном пособии поставлена задача формирования полиязычия у учащихся национальных школ. При этом основной акцент сделан на казахский язык, который призван стать средством межнационального общения на территории Казахстана и азиатских государств. Владение казахским языком откроет возможности учащимся поступать в любые вузы Казахстана. Поэтому в

настоящее время стала актуальной проблемой ведение неязыковых предметов в школах с уйгурским, узбекским и таджикским языками обучения на казахском языке.

Овладение учащимися названных школ казахским языком как государственным языком Казахстана, активно функционирующим в разных сферах общественной жизни, тесно связано с развитием функциональной грамотности. Поэтому в пособии отражены вопросы соотношения частей содержания с результатами обучения.

Определены особенности изучения казахского языка как государственного языка нашей страны, заключающиеся в учете всех аспектов усвоения – языковой, речевой, коммуникативной, этнокультуроведческой компетенций, - а также в формировании функциональной грамотности. Последняя в рамках предмета «Казахский язык» выражается в умении использовать казахский язык во всех сферах жизнедеятельности индивида как члена определенного социума. Для этого выделено содержание функциональной грамотности, которое должно найти отражение в системе упражнений по казахскому языку.

Особое значение приобретает процесс обучения неязыковым предметам на казахском языке. Так, на примере предметов «История Казахстана», «Алгебра и начала анализа», «Геометрия» также определены пути формирования коммуникативной компетенции и функциональной грамотности на казахском языке. Таковыми являются организация общения в учебных ситуациях на казахском языке по освоению понятийного аппарата, активизация терминологических понятий, оперирование активными грамматическими конструкциями в рамках темы, работа по формированию функциональной грамотности с выходом на жизненные ситуации (например, объяснение того или иного явления из окружающей жизни физическими законами, не математическое, а жизненное, практикоориентированное решение задач).

Методическими рекомендациями в аспекте развития полиязычия в школах с национальным языком обучения являются следующие положения:

1) Планирование учебного процесса осуществляется на основе структурирования имеющегося объема учебного материала, когда выделяются ключевые пункты по теме для усвоения на втором языке (в нашем случае – на казахском языке для школ с неказахским языком обучения);

2) Обучение предмету осуществляется на функционально-семантической основе, когда учащиеся активно включаются в учебный процесс на втором языке путем интерактивных методов: ответы на вопросы с опорой на ключевые слова, наведение на ситуации уточнения, переспроса, приведения синонимов, дополнения, объяснения понятия соседу, нахождение случаев проявления в окружающем мире изученных закономерностей;

3) Обучение предмету осуществляется на ситуативной основе, когда в рамках изучаемой темы продумываются потенциальные жизненные ситуации, на основе которых проигрываются роли, в речи используются понятия и основные положения темы на втором языке;

4) Обучение предмету предполагает написание эссе на втором языке, воспроизведение изученного в виде монологического высказывания на втором языке;

5) Обучение предмету на втором языке тесно связывается с формированием функциональной грамотности, когда учащиеся приобретают коммуникативные умения на втором языке и умеют при этом на втором языке комментировать процесс применения знаний в тех или иных жизненных ситуациях.

Выводом данной работы может быть планирование разработки системы заданий по всем школьным предметам для всех классов школ с национальным языком обучения, обеспечивающей одновременное овладение программного материала на родном и государственном языках.

Заключение

Развитие полиязычия в национальных школах осуществляется, в первую очередь, за счет государственного языка, так как учащиеся находятся в казахоязычной среде и владеют языком в сфере повседневного общения.

Проблема овладения государственным языком как средством официального, научного общения решаются в условиях обучения разным школьным предметам. В этом случае актуальной становится задача обеспечения учителей методикой преподавания как своих предметов, так и методикой преподавания языка. Невладение методикой обучения второму языку при изучении неязыковых предметов не приведет к желаемым результатам. Учителя национальной школы необходимо обеспечить конкретным материалом по эффективной презентации учебного материала на двух языках.

В настоящем пособии описаны пути организации учебного процесса на языке обучения школы и на государственном/русском языке.

Для этого произведена структуризация учебного материала, приведены интерактивные методы обучения на основе диалогизации.

Практикоориентированная подача и усиление функциональности материала по неязыковым предметам даст возможность в свободной форме овладеть государственным языком.

Особое место занимает организация работы по параллельному обучению языковым предметам. Одинаковая речевая тема по всем языкам обеспечит разгрузку учащихся и овладение когнитивной структурой порождаемого монолога по теме общения.

Неязыковые предметы – география, история Казахстана, биология, химия, физика – на языке обучения школы и государственном языке позволит целенаправленно подготовить учащихся к поступлению в вузы.

Список использованной литературы

1. Кашкимбаев З. Билингвизм как средство формирования культуры межнационального общения нравственного воспитания школьников / З. Кашкимбаев // Поиск. Гуманитарная наука. – 2000. – № 4-5. – С.171-175.
2. Хасаулы Б. Развитие государственного и других языков – фактор демократизации Республики Казахстан // Вестник ПГУ. Научный журнал Павлодарского ун-та им. С.Торайгырова. - № 1. – 2001. – С.15-23; Он же. Языки народов Казахстана и их взаимодействие. – Алматы: Наука, 1976. - 216 с.
3. Исаев М.И. Социоллингвистические проблемы языков народов СССР. – М.: Высшая школа, 1982. – 128 с.
4. Наурызбай Ж.Ж. Пусть процветает родной язык и рядом с ней другие// Мысль – 1993. - № 8. – С. 150.
5. Исимбаева Г.И. <http://www.contur.kz/node/18>. – С.37.
6. Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития». – Астана, 2012.
7. <http://daryn.go.kz/blogs/view/4/1159>.
8. <http://daryn.kz/content/view/4/243>.
9. Булатбаева К.Н. Семантические типы элементарных высказываний как универсальная основа развития полиязычия // Сборник материалов международного научного семинара «Мультилингвизм и межкультурное образование: опыт преподавания иностранных языков в Казахстане», посвященное 20-летию Независимости Республики Казахстан. 20 января 2012. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2012. – с.9-12.
10. Бунеев Р.Н. Понятие функциональной грамотности // Образовательная программа «Школа 2100», Педагогика здравого смысла / Под ред. А.А. Леонтьева. – С.35.

Содержание

Введение	31
1 Изучение и обобщение передового опыта полиязычного обучения в национальных школах	34
2 Определение содержания, методов и форм работы по внедрению передового опыта полиязычного обучения в национальных школах	39
3 Разработка методических рекомендаций по внедрению передового опыта полиязычного обучения в национальных школах	47
Заключение	50
Список использованной литературы	51

**Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде көптілді оқытудың озық тәжірибесін тарату
бойынша әдістемелік ұсынымдар**

Әдістемелік ұсынымдар

**Методические рекомендации
по распространению передового опыта полиязычного обучения в национальных
школах**

Методические рекомендации

Басуға 22.11.2013 қол қойылды. Пішімі 60×84^{1/16}. Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 1,5.

Подписано к печати 22.11.2013. Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Гарнитура «Times New Roman». Усл. печ. л. 1,5.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Орынбор көшесі, 4, «Алтын-Орда» БО, 15-қабат.

Министерство образования и науки Республики Казахстан
РГКП «Национальная академия образования им. И. Алтынсарина»
010000, г. Астана, ул. Орынбор, 4, БЦ «Алтын-Орда», 15 этаж.